

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 316.343-058.12(497.4)"16/18"

Prejeto: 24. 5. 2017

Vanja Kočever

dr., Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: vkocevar@zrc-sazu.si

Identiteta kranjskih deželnih stanov v zgodnjem novem veku

IZVLEČEK

Razprava obravnava identiteto kranjskih deželnih stanov med začetkom 16. in sredo 18. stoletja, in sicer zlasti tiste prvine, ki so se odražale v političnem življenju. Korporacija deželnih stanov je v zgodnjem novem veku namreč predstavljala politični razred dežele, ki je bil po svoji sestavi sicer raznovrsten, vendar pa so nekatere prvine zaznamovale identiteto vseh njenih članov. Med štirimi kurijami prelatov, gospodov, vitezov in oprod ter deželnoknežjih mest je osrednjo vlogo igralo plemstvo, zastopano v drugi in tretji kuriji, zato mu je v pričujoči razpravi posvečena osrednja pozornost. Raziskave arhivskega gradiva in dveh topografskih opisov dežele iz 17. stoletja so pokazale, da je bilo za stanovsko identiteto ključnih sedem dejavnikov, ki pa vseh članov deželnih stanov niso zaznamovali v enaki meri.

KLJUČNE BESEDE

Kranjska, deželni stanovi, identiteta, plemstvo, deželna zavest, jezikovna raba

ABSTRACT

IDENTITY OF THE CARNIOLAN PROVINCIAL ESTATES IN THE EARLY MODERN PERIOD

The contribution describes the identity of the Carniolan Provincial Estates between the early sixteenth and mid-eighteenth centuries, particularly the elements that reflected in political life. The corporation of the Provincial Estates in the early Modern Period represented the provincial political class, whose otherwise diverse composition contained a few elements that underscored the identity of all its members. Most attention in this contribution is devoted to the nobility, represented by the second and third curiae, which played the central role among the four curiae of prelates, lords, knights and esquires, and provincial princely cities. The examination of archival materials and two topographic descriptions of the province, dating to the seventeenth century, has identified seven crucial factors in determining the identity of the Provincial Estates, which, however, did not affect all their members to an equal degree.

KEY WORDS

Carniola, Provincial Estates, identity, nobility, provincial consciousness, language use

O skupinski identiteti in uporabljenih virih

Pričujoča razprava je posvečena preučevanju skupinske identitete¹ ali občutkov istovetnosti, ki so zaznamovali in se najbolj izrazili v političnem življenju kranjskih deželnih stanov od začetka 16. do druge polovice 18. stoletja. Slovenski antropolog in zgodovinar Stane Južnič je ugotavljal, da je treba identifikacijo v skupinskem smislu pojmovati kot skupinsko pripadnost, in pojav med drugim definiral z besedami: »Posameznik ni sam, ni 'prosto lebdeč' in je vselej člen v zapleteni družbeni organizaciji, v mreži raznovrstnih družbenih odnosov, v sistemu raznovrstnih ustanov.«² Skupinska identiteta izenačuje in člani skupine, ki si delijo skupno istovetnost, naj bi se podredili določeni »tipičnosti«, torej lastnostim svoje skupine. Njen namen je doseči enakost ali vsaj podobnost med člani skupnosti.³ Južnič še opozarja, da so skupinske identitete zapletene, saj številne niso ustaljene in se prekrivajo. Poleg tega spreminjajoče se okoliščine človeka silijo k spreminjanju istovetnosti.⁴ Tudi člani kranjskih deželnih stanov pri tem, kot bomo videli v nadaljevanju, niso bili izjema, saj je njihova skupinska identiteta v slabih tristo letih, ki jih obravnavamo v razpravi, doživela številne spremembe.

Študija je utemeljena predvsem na stanovskem gradivu, zbranim v fondih Deželni stanovi za Kranjsko⁵ in Gospodstvo Dol⁶ v Arhivu Republike Slovenije, pomagali pa smo si tudi z deželnozborskimi spisi, ki jih hranijo v Finančnem arhivu in arhivu dvorne komore (*Finanz- und Hofkammerarchiv*)⁷ v okviru Avstrijskega državnega arhiva, in dvornimi ceremonialnimi akti⁸ iz dunajskega Hišnega, dvornega in državnega arhiva (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv*), ki se nanašajo na obiske članov dinastije na Kranjskem. Pri objavljenih virih gre zlasti izpostaviti stanovsko korespondenco, ki jo je že v začetku 20. stoletja objavil Johann Loserth, in letopis ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove *Historia annua*, ki se je pokazal kot nepogrešljiv vir za številne kulturnozgodovinske raziskave. Kot vezni člen med ar-

hivskimi viri in strokovno literaturo sta služili dve topografiji iz 17. stoletja, in sicer *Topographia provinciarum Austriacarum*, ki je leta 1649 izšla kot del zbirke *Topographia Germaniae* znamenitega bakroreza Matthäusa Meriana,⁹ besedilo zanjo pa je prispeval nemški polihistor štajerskih korenin Martin Zeiller,¹⁰ in nepogrešljiva Valvasorjeva *Slava vojvodine Kranjske* iz leta 1689. Na tem mestu gre izpostaviti zlasti prvo delo – *Topographia provinciarum Austriacarum*, ki je bilo slovenski javnosti do sedaj bolj poznano po Merianovih vedutah Škofje Loke in Kranja, medtem ko samo Zeillerjevo besedilo ni bilo deležno podrobnejše obravnave.¹¹

Kar zadeva strokovno literaturo, je slovensko zgodovinopisje v zadnjih desetletjih prispevalo vrsto temeljnih študij na področju zgodovine plemstva v slovenskem etničnem prostoru, še zlasti za Kranjsko. Že nekaj časa pa imamo na voljo tudi študije s področja jezikovne rabe in identitet v »predmoderni« dobi. V povezavi z navedenimi temami bi pričujoča razprava rada vzbudila zanimanje še za politično zgodovino slovenskega etničnega prostora pred 19. stoletjem, ki je bila v zadnjih desetletjih z izjemo nekaterih študij

¹ Slovar slovenskega knjižnega jezika pojem identiteta razlaga kot: »skladnost, ujemanje podatkov z resničnimi dejstvi, znaki, istovetnost« (*Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Fran. <http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=identiteta&All=identiteta&FilteredDictionaryIds=130> (20. 5. 2017)). Južnič pa v svoji monografiji poda temeljito razlago pojma in etimologijo besede identiteta (Južnič, *Identiteta*, str. 9–14).

² Južnič, *Identiteta*, str. 141.

³ Prav tam, str. 140.

⁴ Prav tam, str. 103.

⁵ ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1.; 2. reg.

⁶ ARS, SI AS 730, Gospodstvo Dol.

⁷ Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miscellen Innerösterreichische Miscellen, Fasz. 169, Landtage in Inner Oesterreich 1600.

⁸ Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Hofarchive, Privat- und Familienfonde (12. Jh.–1922), Hofzeremonielldepartment (1652–1918): Zeremonial Protokolle, Ältere Zeremonialakten.

⁹ Matthäus Merian starejši (22. september 1593, Basel–19. junij 1650, Schwalbach, Nemčija) je bil bakrorezec in založnik, izdal je bakroreze mest in podeželja ter izdeloval topografske prikaze. Ulrike Valeria Fuss opozarja, da so nekateri podatki o Merianovem življenju še nepojasneni, saj so zagotovo znani datumi njegovega krsta, dveh porok, krstov njegovih otrok ter njegove smrti. Najprej se je Merian izobraževal pri bakrorezcu Dietrichu Meyerju (1572–1658) v Zürichu, na njegova zgodnja dela pa naj bi močno vplival tudi tamkajšnji grafik Christoph Murer (1588–1614). Nato se je zadrževal v Straßburgu, Nancyju, Parizu in rojstnem Baslu (Das neue AEIOU Österreich-Lexikon. Matthäus Merian d. Ältere (http://austria-forum.org/af/Wissenschaftsammlungen/Historische_Bilder/Themenbereiche/Schl%C3%B6sser_Burgen_Kl%C3%B6ster/Matth%C3%A4us_Merian (2. 6. 2014)); Fuss, *Matthäus Merian der Ältere*, str. 23).

¹⁰ Martin Zeiller (17. april 1589, Ranten, Štajerska–6. oktober 1661, Ulm, Nemčija) je bil pisec, zgodovinar, topograf in prevajalec, ki je izviral iz Štajerske, vendar se je njegova družina zaradi protestantske veroizpovedi morala izseliti iz dežele. Leta 1608 je v Wittenbergu začel študij zgodovine in prava. Med letoma 1612 in 1629 je bil hišni učitelj in tajnik pri protestantskih plemiških družinah v Zgornji Avstriji (Avstriji nad Anizo) ter potoval po Italiji, Franciji in Nemčiji. Leta 1630 si je pridobil meščanske pravice v Ulmu in se tam naselil. Leta 1633 je postal nadzornik gimnazije v Ulmu, leta 1641 cenzor za knjige, leta 1643 pa šolski inšpektor. Sicer je bil popularen avtor 17. stoletja, njegova najpopularnejša dela so bili njegovi itinerariji, izšli med letoma 1632 in 1640, in priročnik *Fidus Achates oder der getreue Rayßgefährt* iz leta 1651. Bil je avtor besedil Merianove zbirke topografskih opisov *Topographiae Germaniae*, ki je izhajala od leta 1642 dalje. V topografiji cesarstva se Zeiller z inicialkama začne pojavljati šele po Merianovi smrti, po letu 1654 pa nastopa s polnim imenom (Das neue AEIOU Österreich-Lexikon. Zeiller, Martin (http://austria-forum.org/af/AEIOU/Zeller%2C_Martin (2. 6. 2014)); Merian, *Topographia*, str. XVII).

¹¹ Zeillerjevo besedilo je bilo ne nazadnje spodbuda za Valvasorja, ki ga je kot gorečega domoljuba zbudila upravičena Zeillerjeva kritika, da o Kranjski ni mogoče najti ničesar napisanega in da dežela potrebuje kronista, ta pa pomoč, da bo to deželo predstavil svetu (Rajšp, *Kranjski polihistor*, str. 109).

nemara deležna manj zanimanja, ponuja pa različne raziskovalne izzive.

Kranjski deželni stanovi

Kranjski deželni stanovi¹² so bili v zgodnjem novem veku kot povsod po (katoliški) Evropi sestavljeni iz treh stanov: duhovščine, plemstva in meščanstva; v deželnem zboru pa so se stanovi nato delili na štiri klopi ali kurije, kar je bila neke vrste posebnost.¹³ Stanovi so se delili v naslednje kurije: prelate (visoko duhovščino), gospode (višje plemstvo), viteze in oprode (nižje plemstvo) ter deželnoknežja mesta.¹⁴ Jedro stanov je sestavljalo plemstvo, ki so ga predstavljali maloštevilni gospodje ter precej številnejši vitezi in oprode. Za položaj prelatov Vilfan ocenjuje, da njihova beseda ni bila vselej tako tehtna, kot je bil njihov položaj časten.¹⁵ Temu gre vendarle dodati, da se je politična moč prelatov z nastopom ljubljanskega škofa Tomaža Hrena in s protireformacijskimi ukrepi nadvojvode Ferdinanda (II.) v začetku 17. stoletja okrepila.¹⁶ Najmanj časti, ugleda in politične teže je imela četrta kurija deželnoknežjih mest, kjer so sedeli njihovi predstavniki, ki po osebnem statusu niso bili deželani.¹⁷

Deželni stanovi so bili predstavništvo svojih članov, ne vsega prebivalstva dežele. Plemstvo je sicer posredno zastopalo tudi svoje podložnike. Kurija deželnoknežjih mest, kamor so navadno pošiljali mestnega sodnika ali kakega drugega člana mestnega sveta, pa je zastopala le del meščanstva. Prebivalstvo, ki je živelo na komornih gospodstvih, med stanovi ni bilo zastopano niti posredno, temveč je bilo v neposrednem razmerju do deželnega kneza.¹⁸ Sferi deželnega kneza so dejansko pripadali tudi prelati in (deželnoknežja) mesta, zato je vladar še leta 1542 grozil, da bo stanove ločil, če bodo še naprej delali težave, ter da bo prelatom in mestom davke naložil sam, brez deželnozbornske odobritve.¹⁹

Ob koncu uvodne predstavitve deželnih stanov si kot zanimivost ogledimo domačo zgodnjenovoveško definicijo tega pojma, ki jo je v drugi polovici 18. stoletja za svojo topografijo Kranjske, ki na žalost ni nikoli izšla, sestavil Franc Anton pl. Breckerfeld,²⁰ in se v prostem prevodu glasi takole: »Deželni stanovi

so zbor tistih stanov, katerih osebe imajo predvsem [dolžnost] skrbeti za blagor dežele in zato uživajo tudi posebne privilegije, kot [je] pravica zasedanja na deželnem zboru ...«²¹

Preden se natančneje posvetimo predmetu naše ga raziskovanja, se še enkrat vrnimo k teoriji. Južnič namreč opozarja: »V tradicionalni ali zategadelj tudi primitivni družbi ni bilo problemov identitete: vsakdo ve, kdo je, kak je njegov status in katere so njegove vloge. Ne le to. Ve tudi, kam sodijo drugi, v kakih odnosih je sam do drugih.«²² Ker kranjski deželni stanovi med 16. in 18. stoletjem zanesljivo sodijo v okvir tradicionalnih ali »predmodernih« družb, velja spričo zgornjega navedka poudariti, da so bili stanovi zelo raznolika družba, vsak od treh stanov oziroma vsaka od štirih kurij je namreč imela še svojo lastno identiteto.²³ Prelati, plemiči in predstavniki deželnoknežjih mest so se med seboj razlikovali po časti, statusu, premoženju, vlogi v družbi, jezikih, ki so jih uporabljali v pisnem in ustnem sporazumevanju, ter po oblačenju in etiketi.²⁴ Zlasti čast je pomembno zaznamovala tradicionalno družbo. Za obrambo svoje časti so se zlasti plemiči pogosto dvobojevali,²⁵ običajni pa so

²¹ Prosti prevod izvirnika: »Landstände sind eine versammlung derjenigen stände, derer personen vor anderem das wohl des landes zu besorgen haben und daher auch besondere vorrechte genießen, als das recht landtag zu halten ...« (ARS, SI AS 730, Gospodstvo Dol, fasc. 123, Politična ustava Kranjske, fol. 5r).

²² Južnič, Identiteta, str. 121.

²³ V raziskovanje identitete posameznih kurij znotraj deželnih stanov velja v prihodnosti kot vir uporabiti zlasti policijske rede. O tem glej: Žontar, Nastanek, str. 32–121.

²⁴ O tem glej: Štuhec, Iz Lesc, str. 329; Zvanut, Plemiške zgodbe, str. 47–57.

²⁵ V prihodnosti kaže še posebej raziskati odnos plemstva do koncepta časti in dvobojevanja, saj je leta 1599 v kranjskem deželnem zboru skoraj prišlo do dveh dvobojev. Nekateri indici kažejo, da je prav na tem področju čas Ferdinanda II. postregel z določenimi spremembami. Dušan Kos ugotavlja, da je maščevanje časti med plemstvom v 16. stoletju pojenjavalo in da je plemstvo medsebojne spore vse pogostejše reševalo pred sodišči (Kos, Zgodovina morale, 2, str. 216). Nadvojvoda Ferdinand (III.) je tako še 1. decembra 1615 izdal poseben patent za svoje dežele, v katerem je kritiziral maščevalnost, ki je razširjena ne le med preprostim ljudstvom, temveč tudi med plemstvom, in prepovedoval dvoboje. Nadvojvoda je svaril, da takšno početje pogosto botruje ranam in celo smrti. Maščevalnost je v nasprotju z Božjim, cerkvenim, posvetnim in tudi knežjim pravom ter policijskimi redi. Poleg poškodb dvobojevanja, tako Ferdinand, povzroča sovraštvo in nezaupanje med družinami, ki se prenaša na potomstvo. Da bi med svojimi podložniki ohranil red, knez izdaja ukaz, naj se nihče ne pregreši zoper svojega bližnjega, naj se vsak mirno obnaša in naj ne pride do bojev ali dvobojev. Naj se tudi, nadaljuje, ne daje povoda za dvoboj s provociranjem ali draženjem. Če pa je kdo prizadet na časti, telesu ali imetju, naj to prijavi pri pristojni gosposki ali v slučaju nuje notranjeavstrijski vladi ali knezu osebno. Vlada ima namreč knežji ukaz, da ukrepa v takih slučajih. Ferdinand ukazuje, da nihče ne glede na stan ne sme izzivati dvobojev. Če kdo ne bo prišel na dvoboj, s tem ne bo trpela ne njegova čast ne dobro ime ne njegovo viteško ali plemiško poreklo in ime, temveč bo v nasprotnem primeru s svojim prihodom na dvoboj kaznivo ravnal. Knez še pozove k miru in enotnosti ter kršiteljem zagrozi s strogimi kaznimi (ARS, SI AS 1079, Zbirka normalij, Cesarski patent 1560–1619, št. 99, Proti dvoboju (1615, december 15.,

¹² Za predzgodovino deželnih stanov glej: Nared, Arhiv kranjskih deželnih, str. 1–4; Nared, Dežela – knez – stanovi, str. 55–72, 81–95.

¹³ Primerjaj: Vilfan, Pravna ureditev Kranjske, str. 34.

¹⁴ O posameznih kurijah natančno: Nared, Začetki kranjskega prelatskega stanu, str. 9–37; Nared, Dežela – knez – stanovi, str. 119–172.

¹⁵ Vilfan, Pravni značaj, str. 216.

¹⁶ Glej: Kočevár, Vojvodina Kranjska, str. 20–85.

¹⁷ Prav tam, str. 216.

¹⁸ Vilfan, Pravni položaj, str. 11; Vilfan, Pravni značaj, str. 215.

¹⁹ Vilfan, Poimovanje oblasti, str. 174.

²⁰ Mal, Franc Anton Breckerfeld. Slovenska biografija. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi148545/#slovenski-biografski-leksikon> (11. 10. 2016).

bili tudi razni »precedenčni spori« glede prednosti pri sedežnih ali vrstnih redih, do katerih je pogosto prihajalo na deželnozborskih zasedanjih²⁶ in včasih tudi pri dednih poklonitvah.²⁷ Poleg časti je bila zelo pomembna tradicija, nenapisana ustaljena pravila, ki so pomembno zaznamovala tako vsakdanje življenje kot pravo in politiko; zanje so uporabljali skupno ime stari običaj (*altres Herkommen*).²⁸ Vendar pa je kljub pregovornemu vztrajanju pri utečenih pravilih in običajih zgodnji novi vek v vsakdanje življenje stanov, zlasti plemstva, prinesel veliko sprememb. Nove razmere so plemiča, kot pravi Marko Štuhec: »... iz surovega vojščaka pregnetle v oficirja vladarjeve vojske, uradnika vladarjeve uprave, galantnega svetovljana in kultiviranega dvorjana.«²⁹

Preden se posvetimo študiju identitete, naj namenimo nekaj besed članstvu v korporaciji deželnih stanov. Medtem ko je bilo podeljevanje plemiških naslovov in povzdigovanje v višje stopnje plemiške lestvice izključna domena vladarja, so deželni stanovi v svoje vrste sami sprejemali nove člane. Za sodelovanje na deželnih zborih in udejstvovanje v stanovski upravi je plemič namreč moral biti deželan.³⁰ Beseda

»deželani« (*Landleute, provinciales*) je pojem, ki je v 17. stoletju v širšem pomenu obsegal celotno stanovsko korporacijo (*Stände, Landtleuth consortium*) ali vsaj prve tri privilegirane kurije. V ožjem pomenu besede pa se je pojem nanašal le na tretjo kurijo vitezov in oprod, ki je bila številčno najmočnejša.³¹ Za razliko od inkolata, ki je pomenil pripadnost po bivanju, in indigenata – pripadnosti po rojstvu – je bilo deželanstvo povezano z višino imenjske rente.³² Stanovi so za sprejem v svoje vrste zahtevali določeno višino imenjske rente, kasneje pa tudi to, da je vsak novi deželan pri stanovih naložil določeno vsoto denarja. Deželanski status je bil posameznemu plemiču podeljen s posebnim pismom o podelitvi deželanstva (*Landmannsbrief*). Najstarejši primerki teh pisem, ki so služila izkazovanju družbenega statusa in članstva v stanovski korporaciji, so za Kranjsko ohranjeni iz leta 1587.³³

Deželanski status je plemstvu torej pripadal po rodu (ali podelitvi), prelatom pa po funkciji. Predstavniki deželnoknežjih mest osebno niso bili deželani, temveč so le predstavljali deželnoknežja mesta, ki so tudi plačevala (izredne) davke in so bila zato zastopana v deželnem zboru. Poleg deželanov je v deželi živelo še več plemstva, ki pa tega statusa ni

Gradeč). Ferdinandov patent iz leta 1615 kaže, da je bilo reševanje sporov pred sodišči tudi za plemstvo v tem času že popolnoma uveljavljena praksa, je pa kljub temu še prihajalo do dvobojev in maščevanja. Kos tudi ugotavlja, da so žaljivke med plemstvom zadevale predvsem okrnitev plemiškega statusa ter za plemstvo pričakovanih vrlin poguma in poštenja (Kos, *Zgodovina morale*, 2, str. 218).

²⁶ Precedenčni spori so bili sestavni del življenja deželnega zbora od konca 16. do druge polovice 17. stoletja. V zadnjih letih 16. stoletja je šlo zlasti za spore, ki so imeli konfesionalno podlago, npr. Hadacij grof Thurn, po veroizpovedi protestant, proti ljubljanskemu stolnemu dekanu in kasneje škofu Tomažu Hrenu (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 937, Perizhoffer: *Carnioliae Pragmatica*, Pars I., Prot. 7, § 47). Po koncu konfesionalnih napetosti pa se je v kranjskem deželnem zboru vnel dolgotrajen precedenčni spor, povezan s pičenskim škofom. Gradivo za ta spor najdemo tudi v fondu Gospostvo Dol (glej: ARS, SI AS 730, Graščina Dol, fasc. 145, Der vorsitz des bischofs zu Piben vor denen praelaten in Crain betreffend).

²⁷ Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 51.

²⁸ Gmoser, *Die steirischen Erbhuldigungen*, str. 265–267. Na formulacijo »*altres Herkommen*« pogosto naletimo tudi v virih. Kranjski deželni stanovi so jo uporabili, ko so pisali o rabi slovenskega jezika, vendar o tem več v nadaljevanju. Glej: ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 301 (fasc. 207), Gravamina kranjskih deželnih stanov 1527–28, fol. 304.

²⁹ Štuhec, *Iz Lesc*, str. 329. O spremembah, ki so doletele plemstvo v zgodnjem novem veku, govori tudi Maja Žvanut, glej: Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 8–9.

³⁰ Valvasor je deželanstvo in sprejemanje med deželane opisal z naslednjimi besedami: »*Wenn nun gleich ein Fremder / Er sey gleich ein Fürst / Graf / Freyherr / oder Einer vom Adel / in Crain sich seßhaft macht / und Güter / oder Herrschaften / kauft / und in Besitz nimt; hat er damit noch keinen Sitz / auf dem Land=Tag / erreicht / genießt auch keiner ländlichen Privilegien; er muß dann zuvor Landmann werden / das ist / ein Lands=Mitglied: Will sagen / Er muß zuvor die Landmannschaft / oder den Ritterstand / annehmen. Als dann werden nicht allein Er / sondern auch alle seine Kinder / samt allen seinen Descendenten / oder Nachkommen / allezeit / für und für / ob sie gleich hernach nicht in Crain wären / nichts destoweniger für*

Mitglieder erkennt / und aller Privilegien berechtigt / auch / auf dem Land=Tag / zur Session gelassen.« (Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 97).

³¹ O tem je Valvasor zapisal: »*Den dritten Stand bekleiden die Ritter / oder Landleute; nemlich die rechte eigentlich so genante: Denn sonst erstreckt der Landleute Bedeutung / in geraumer Meynung / sich über alle vier Land=Stände / die auf dem Land=Tag das recht zu sitzen haben. Dieser insonderheit so genannten Landleute Standbeisest man sonst den Ritter Stand.*« (Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 97). Glej: Vilfan, *Pravna ureditev Kranjske*, str. 34, 44.

³² Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 326.

³³ V tem podpoglavju se naše izvajanje opira na *Carnioliae pragmatica* in nekatere druge sekundarne vire, kot je Hitzing-Markovičeva beležnica. V prihodnosti pa bo za raziskovanje tega pomembnega segmenta stanovske družbe potrebna sistematična študija deželnih pisem (*Landmannsbrieft*). Serija deželnih pisem se hrani v sklopu fonda Deželnih stanov (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 844–848) in poleg pisem deželanstva vsebuje diplome o napredovanju v višji plemiški rang ter prošnje in priporočila za sprejem med stanove. Register za to serijo je prispeval Perizhoffer v drugem delu svojega repertorija (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 874, Perizhoffer: *Pars II. Repertorii*, Register über die Kayserliche und Landtßfürstliche allergnädigste Intimationes, fol. 339r–399r). Na podlagi serije pisem deželanstva sta nastala popisa novih deželanov na Kranjskem, ki se začneta z letnico 1587, in sicer seznam v Hitzing-Markovičevi beležnici (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 933, Hitzig-Markowitsch: *Memorien Buch*, fol. Beschreibung der herrn und landleuth so ab anno 1577[–1662], fol. 38r–47v), ki ga podrobneje obravnavamo v posebnem poglavju, ter seznam pridobitev deželanstva Janeza Gotarda Lukančiča (ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 272 (I–43r), Lukančič J. G., *Genealogien Fürsten und Graffen Standts des Löbl. Herzogtums Crain*, fol. 154r–161r). O tem tudi: Nared, *Seznam kranjskega plemstva*, str. 326. O Lukančičevem seznamu glej tudi: Preinfalk, *Plemiške rodbine*, 17. stoletje, 1. del, str. 105–106; Žabota, *Ko mrtvi spregovori*, str. 192.

Zemljevid vojvodine Kranjske v 16. in 17. stoletju (avtor Boris Golec).³⁴

imelo. Zato so v popisih deželčanov, kot bomo videli pozneje, ti večkrat poudarjali, da so tu navedeni le pravi deželani, za razliko od imenjske knjige, kjer je naštetih tudi veliko oseb, ki dejansko nimajo pravice sodelovati na deželnem zboru.³⁵

Stanovi so v 17. stoletju vodili posebno evidenco svojih članov – stanovsko matriko, v katero so vpisovali svoje nove člane in iz nje brisali tiste, ki so se odselili ali prekršili pravila deželčanov in bili posledično izključeni.³⁶ Stanovska matrika, primarni vir za rekonstrukcijo sestave stanovske korporacije, ki bi razrešil marsikatero vprašanje, je na žalost izgubljena ali neznana. Zato si bomo za kratko ponazoritev številčnega stanja stanov pomagali s seznamom, ki so ga Kranjci po ukazu nadvojvodinje Marije Ane sestavili 3. decembra 1590. Ta *Verzeichnus der Herren und Landleüth* vsebuje 9 prelatov, 25 gospodov, 71 vitezov in oprod ter 12 deželnoknežjih mest, skupaj 117 članov deželnih stanov, od tega skupno 96 plemičev iz 45

družin.³⁷ Sestavljalci seznama so na koncu poudarili, da ta ne vsebuje vseh plemičev, ki živijo na Kranjskem, kaj šele vseh, ki so vpisani v imenjski knjigi, temveč le tiste, ki izhajajo iz starih družin in so pravi deželani.³⁸ Število in sestava deželnih stanov sta se od 16. do 18. stoletja sicer precej spremenila, vendar ta tema zasluži posebno študijo.³⁹ Naj na tem mestu izpostavimo le dejavnik, ki je sprožil največjo spremembo v stanovskih oziroma plemiških vrstah, in sicer patent

³⁴ Glej: *Kranjski deželni privilegiji 1338–1736*, str. 17.

³⁵ Na primer uvod v popis stanov iz leta 1590 (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 432 (fasc. 290a), *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth*, fol. 959–960).

³⁶ Glej: Golec, *Valvasorji*, str. 117–120.

³⁷ Seznam iz leta 1590 našteva plemiče iz 45 plemiških družin, in sicer: Altenlakh, Ainkhürn, Apfaltrer, Auersperg, Barbo, Bonomo, Borsch (zum Reüttenstain), Čecker, Edling, Egkh, Gall, Gusič (Gushitsch), Hochenwart, Kacjanar, Khisl, Kobenzl, Lamberg, Lenkovič, Mauritsch, Merherič (Merheritsch), Mordax, Moscon, Neuhaus, Oberburg, Obritschan, Osterberg, Paradeiser, Purgstall, Rain, Raumschüßl, Rauber, Raunach, Sauer (tudi Saurer), Schayer, Schwab, Scheyer, Schnizenbaum, Schrankhler, Semenich, Sigersdorf, Strasser, Thurn, Wagen, Wernegg in Zuetkowitzsch.

³⁸ ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 432 (fasc. 290a), *Verzeichnus der Herren vnd Landleüth von allen vier Stenden des Fürstenthumbs Crain so zu Einem Landtag fürnemlich zuerfordern*. O tem glej: Nared, *Seznami kranjskega plemstva*, str. 326; Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 227–234.

³⁹ O tem glej: Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 222–283.

o spreobrnjenju ali izgonu protestantskega plemstva notranjeavstrijskih dežel, ki ga je cesar Ferdinand II. izdal 1. avgusta 1628.⁴⁰ V naslednjih letih so se nekateri plemiči spreobrnil v katoliško veroizpoved, drugi pa so ostali v protestantizmu in se izselili. V skladu s seznamom, ki ga navaja August Dimitz, sta Kranjsko zapustili vsaj 102 osebi, od tega 32 potencialnih deželanov.⁴¹ Upoštevajoč dejstvo, da so stanovi ob koncu 16. in v začetku 17. stoletja v svoje vrste sprejeli kar nekaj novih deželanov, ocenjujemo, da je število protestantskega plemstva, ki je deželo zapustilo, predstavljalo slabo četrtino ali morda dobro petino plemiških deželanov.⁴² Po odhodu protestantov so vrzel v plemiških vrstah zapolnili novi deželani. Tako se je skupno število stanov kljub odhodu eksulantov ob koncu dvajsetih let 17. stoletja do dedne poklonitve leta 1651 povzpelo že na 126 članov, od tega 11 prelatov, 102 plemiča iz 65 družin obeh kurij in 13 predstavnikov deželnoknežjih mest.⁴³

Ker so deželni stanovi dejansko predstavljali politično srenjo dežele, je prav, da si na kratko ogledamo še ključne poteze njihovega političnega razvoja v odnosu do deželnega kneza. Če sledimo terminologiji Sergija Vilfana, so stanovi v politično-ustavnem pogledu v zgodnjem novem veku šli skozi tri ključne stopnje razvoja. Prva je bila stanovsko-monarhični »dualizem«, ko so imeli stanovi sorazmerno politično moč, vendar pa to nikakor ni pomenilo njihove sovlade. Deželni knez v notranjeavstrijskih deželah tudi v času največje politične moči stanov teh nikoli ni obravnaval kot kolegov in med njimi nikoli ni bil le *primus inter pares*.⁴⁴ Sledilo je obdobje konfesionalnega ali političnega absolutizma (ali absolutizma v starih okvirih),⁴⁵ ko so stanovi morali sprejeti katoliško veroizpoved svojega deželnega kneza ter kloniti pred njegovimi zahtevami po prevzemu dvornih in vojnih dolgov,⁴⁶ stanovska ustava pa je kljub temu, da

Kranjci niso dobili novih privilegijev, veljala še naprej. Naslednja stopnja se je začela konec štiridesetih let 18. stoletja, ko so s terezijanskimi reformami odpadle dedne poklonitve in potrjevanje deželnih ročinov ter so stanovi dokončno izgubili upravno avtonomijo.⁴⁷

Identiteta kranjskih deželnih stanov v 16. in 17. stoletju

V nadaljevanju si bomo ogledali, kaj je zaznamovalo skupinsko identiteto kranjskih deželnih stanov v obravnavanem obdobju in s čim so se poistovetili člani političnega razreda v deželi.⁴⁸ Posvetili se bomo predvsem tistim prvinam identitete, ki se je izrazila v političnem življenju stanov. Ugotavljamo, da se različni stanovi znotraj korporacije niso vselej identificirali z istimi prvinami, da so bile znotraj posameznih stanov kljub skupnim identitetam razvite še določene lastne identitete ter da je skupna stanovska identiteta določenim razlikam navkljub slonela zlasti na sedmih elementih, s katerimi so se deželani lahko poistovetili.

1) Dežela

Z deželo se je najbolj identificiralo plemstvo, in sicer plemiči, ki so imeli deželanstvo.⁴⁹ Plemstvo se je v svojih izjavah celo imelo za »častivredno deželo« (*ehrsame Landschaft*).⁵⁰ Poseben primer znotraj te skupine na Kranjskem je dolgo predstavljalo plemstvo v priključenih gospodstvih. Deželani iz Slovenske marke in Metlike ter Istre tako leta 1510 niso prišli na kranjski deželni zbor, ker jih Maksimilijan I. v vabilu ni posebej omenil.⁵¹ Nato so se Kranjci odločno uprli odcepitvi priključenih gospodstev, ki jo je predvidevala med Karlom V. in Ferdinandom I. leta 1521 sklenjena pogodba iz Wormsa, ter naposled dosegli svoje. Sporazum med naslednikoma Maksimilijana I. je bil z bruseljsko pogodbo leta 1522 popravljen, tako da je Kranjska obdržala Slovensko marko in Metliko, Istro ter Kras.⁵² Vendar so odnosi med Kranjsko in plemstvom v Istri (Istrska grofija) v 16. in še dolgo v 17. stoletju ostali težavni. Daniela Juričič Čargo ugotavlja, da so te odnose po eni strani zaznamovala predvsem prizadevanja Kranjcev, da Istro čim bolj vključijo v svoje upravne in sodne institucije, ter po drugi strani istrski plemiči, ki so stremeli k temu, da bi ohranili svoj avtonomni status.⁵³ Do konca 16. stoletja je bila navada, da je ob dednih poklonitvah

⁴⁰ ARS, SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700; št. 110 (1628, avgust 1., Dunaj). Kritična objava s prevodom – glej: Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 132–150.

⁴¹ Dimitz, *Geschichte Krains*, III. Theil, str. 374–381; Košir, *Stanovska uprava*, str. 30; Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 207–215.

⁴² Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 279–280.

⁴³ Dimitz, *Geschichte Krains*, III. Theil, str. 420–427; Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 242–249.

⁴⁴ Vilfan je bil sicer skeptičen do rabe termina »dualizem«, vendar je bil mnenja, da ga lahko uporabljamo ob upoštevanju dejstva, da ni šlo za delitev oblasti. Zaradi navedenih pridržkov termin uporabljamo v navednicah. Vilfan, *Pravni značaj deželnih stanov*, str. 219.

⁴⁵ Vilfan je svoj koncept razvijal dlje časa in leta 1994 svoje ugotovitve strnil takole: »Ko je v prvih desetletjih 17. st. prevladal absolutizem, se v sestavi državnih in avtonomnih organov, kakršni so se razvili v prejšnjem stoletju, na videz ni nič spremenilo, le moč stanov nasproti vladarju je bila zlomljena. Deželnoknežja oblast se je okrepila v političnem pogledu, ne da bi bistveno spreminjala pravni red. Gre za politični absolutizem, ki je trajal do prve polovice 18. st.« (Vilfan, *Začetki moderne države*, str. 123). Glej tudi: Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 346.

⁴⁶ Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 470–543.

⁴⁷ Glej: Vilfan, *Pravna zgodovina*, str. 365–396.

⁴⁸ Glej tudi: Jordan, *Theorien und Methoden*, str. 165–170.

⁴⁹ O tem tudi: Žvanut, *Od viteza*, str. 110–111.

⁵⁰ Nared, *Dežela – knez – stanovi*, str. 96–106.

⁵¹ Juričič Čargo, O odnosih Kranjske, str. 170. Na to so se stanovi sklicevali tudi v sporu z Leopoldom I. leta 1663.

⁵² Vilfan, *Kranjski deželni stanovi*, str. 247–252; Nared, *Kranjska in njeni*, str. 18.

⁵³ Glej: Juričič Čargo, O odnosih Kranjske, str. 167–178.

novi deželni knez na Kranjskem ločeno potrjeval privilegijske listine priključenih gospostev,⁵⁴ kar se je končalo leta 1593, ko je »regent« cesar Rudolf II. prej ločene privilegijske listine potrdil z enim libelom, s čimer je bil proces stapljanja *de iure* zaključen.⁵⁵ Kljub temu se zdi, da so deželani iz Istrske grofije do Kranjske tudi kasneje čutili določen odpor. Tako je bila leta 1613 izdana posebna deželnoknežja resolucija glede »Pazina in ostalih upornih gospostev«,⁵⁶ na podlagi nekaterih Valvasorjevih opisov pa lahko sklepamo, da je bila nenaklonjenost vzajemna.⁵⁷

Kot kaže stanovsko gradivo v dunajskem Finančnem arhivu in arhivu dvorne komore, je Kranjski izguba priključenih gospostev ponovno grozila leta 1663. Do spora z deželnim knezom je prišlo, ko se je med zasedanjem deželnega zbora maja tega leta v deželnoknežji dupliki znašla klavzula, ki je predvidevala ločitev priključenih gospostev Slovenske marke, Metlike, Istre in Krasa ter izločitev Pazinske grofije.⁵⁸ Stanovi so zahtevali razveljavitev omenjenega spornega člena in naznanili, da deželni zbor ne more sprejeti sklepa, dokler se cesar glede njihove zahteve ne izjasni.⁵⁹ Stanovi so opozarjali, da bi takšna ločitev

pomenila kršitev deželnih svoboščin in ogrozila celovitost domovine. Dalje so se sklicevali na privilegij vojvode Albrehta iz leta 1365 ter njegovo potrditev s strani vojvodovih naslednikov in ne nazadnje na potrditev aktualnega cesarja Leopolda I., do katere je prišlo le slaba tri leta poprej, ob dedni poklonitvi leta 1660. Na nekem drugem mestu stanovi v povezavi z deželnimi privilegiji zapišejo, da se tudi nadvojvodine Avstrije ne bo delilo.⁶⁰

Zatem stanovi opominjajo na svojo vztrajnost, kar zadeva ozemeljsko celovitost dežele. Tako že leta 1510, ko je cesar Maksimilijan I. izpustil naslove priključenih gospostev, ti niso hoteli priti na deželni zbor, dokler zaplet ni bil rešen.⁶¹ Dalje je govor o tem, da so tudi leta 1521, ko sta si cesar Karel V. in nadvojvoda Ferdinand I. razdelila dežele, pri čemer naj bi gospostva Metlika, Istra in Kras pripadla Karlovemu delu dežel, proti temu ostro protestirali, rekoč, da bi raje utrpeli vojno kot ločitev teh gospostev, ki sta jih Kranjski priključila Friderik III. in njegov sin Maksimilijan I. Tedaj so tudi zavrnilo dedno poklonitev, dokler jim nadvojvodovi komisarji niso zagotovili, da bodo ta gospostva ostala v okviru Kranjske.⁶² Tako je ostalo do leta 1522, v tem času pa sta se Karel V. in Ferdinand I. dogovorila, da slednji dobi celotno vojvodino Kranjsko skupaj s priključenimi gospostvi, šele nato je sledila dedna poklonitev.⁶³

Nato pa stanovi preidejo še na praktične razloge, ki govorijo proti delitvi dežele. Ta bi namreč, tako stanovi, uničila skupno blaginjo; stanovi Kranjske in priključenih gospostev uporabljajo iste svoboščine (isto pravo), pravne zadeve urejajo pred istim sodiščem in so vključeni v isto imenjsko knjigo. Imajo

⁵⁴ Glej: Štih, Dežela Grofija v Marki in Metliki, str. 123–146; Nared, Privilegijsko pravo, str. 515–530; Nared, Kranjski deželni privilegiji, str. 35–68.

⁵⁵ Nared, Kranjski deželni privilegiji, str. 60.

⁵⁶ Povzeto po Perizhofferjevem regestu deželnozborskih obravnav za leto 1613: »... landtsfürstliche resolution wegen der grafenschaft Mitterburg[ischen] und anderer ungehorsamen herrschafft(en) ...« (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 837, Perizhoffer: Regesten der Landtagsabhandlungen, 1613).

⁵⁷ Valvasor je pri opisu Kastava v drugi polovici 17. stoletja zapisal, da si tamkajšnji prebivalci še vedno prizadevajo za veljavnost svojih privilegijev, grajal njihovo upornost ter nagajenost k divji svobodi in poudarjal, da gospostvo spada h Kranjski. Za Kastavce je med drugim zapisal: »Vormals / ehe dann sie / unter dem Obgebiet Ebn=gedachter Landschafft / stunden / hat sie Keiner schier regieren können: Ihr Mutwill und Halsstarrigkeit wollte ungebunden seyn / und ohne Zügel. Wie sie dann / noch heut / gern ihres eigenen Kopffs und Gefallens leben würden / wenn man ihnen nicht Ziel und Schrancken setzte. Sie achten sich / um ihre Freyheit / verkürtzt; weil man dieselbe nicht zur Wildheit werden: Massen solche Leute gemeinlich Gesetz und Recht hassen / und ihre Glückseligkeit für beschnitten achten / indem die ihnen selbst / von ihren unbeschnittenen Begierden / gesetzte vorschreiben lassen. Sie klagen / daß ihre alte Privilegien schon hinweggefallen; weil man ihnen nicht gestattet / zu rauben und morden / sondern / mit dem Hencker / daran verhindert« (Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 48). Daniela Juričič Čargo ugotavlja, da se istrski plemiči v štiridesetih letih 16. stoletja sicer pojavljajo pred ograjnim sodiščem v Ljubljani, vendar v zelo majhnem številu. Zato domneva, da so nadaljevali s prakso urejanja sporov pred županskimi sodišči (Juričič Čargo, O odnosih Kranjske, str. 169).

⁵⁸ Zaenkrat še ne vemo, kakšna bi bila razlika med »ločitvijo« Slovenske marke, Metlike, Istre in Krasa ter »izločitvijo« Pazinske grofije.

⁵⁹ Povzeto po izvirniku: »Der Schluß aber ist nur expart Ihrer Khay; Mt: etc: hinderstellig verbleiben, weil dieselbe über Ibro der Stände nach undterm 18 may 1663 wegen cassierung einer, in der Kay: Extra ordinari duplica eingeführten, auf die separation der incorporirten herrschafft Windischmarch, Möttling, Ysterreich und Kharst und ausschliessung der Graffschafft Mitterberg angesehenen Clausel, sich bishero nit resolvirt haben« (ÖStA,

FHKA, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miszellen Innerösterreichische Miszellen, Fasz. 169, Landtage in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696, fol. 261r).

⁶⁰ ÖStA, FHKA, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miszellen Innerösterreichische Miszellen, Fasz. 169, Landtage in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696, fol. 261v, 262r.

⁶¹ Povzeto po izvirniku: »... sondern anno 1510 als undter der regierung Khaysers Maximiliani primi nur der Titl von denen incorporirten herrschafft außgelassen worden, zu kleiner berathschlagung schreiten wollen, bis das würckliche remedium ervolgt.« (ÖStA, FHKA, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miszellen Innerösterreichische Miszellen, Fasz. 169, Landtage in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696, fol. 261v).

⁶² O dedni poklonitvi izvirnik zapiše: »... auch die Erbhuldigung nit ebeunder laisten wollen, bis sie hierunter versichert gewest.« (ÖStA, FHKA, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miszellen Innerösterreichische Miszellen, Fasz. 169, Landtage in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696, fol. 261v).

⁶³ O dedni poklonitvi izvirnik še zapiše: »... interim ist hochgemeltem Erzhörzogen, das herzogthumb Crain sambt denen incorporirten herrschafft beysamben gelassen, auch allererst hernach die erbhuldigung anno 1522 fürgekehrt worden.« (ÖStA, FHKA, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miszellen Innerösterreichische Miszellen, Fasz. 169, Landtage in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696, fol. 261v).

skupna deželnozborska in druga zasedanja ter so leta 1578 na generalnem zboru v Brucku na Muri oddali isto davčno napoved za 22.000 goldinarjev gosposke imenjske rente. Skupaj so prevzeli oskrbo meje in dvorne dolgove,⁶⁴ skupaj so zbrali visoka sredstva za izredne odobritve⁶⁵ in se zanje skupaj zadolžili pod enakimi pogoji, vselej so imeli enaka *commoda et onera*. Na tej vezi stoji ohranitev dežele, ki bi jo delitev uničila in naredila popolnoma nemočno.⁶⁶

Delitev dežele pa bi, končno poudarjajo stanovi, škodovala tudi cesarju, saj ne bi mogli vzdrževati meje, zagotavljati preskrbe zanje in zbirati kontribucij, temveč bi vse to padlo na cesarsko komoro. Na tej podlagi so stanovi cesarja prosili, naj razveljavi to »*praeiudicirlichen Clausek*«, ter ga spomnili, da dokler do tega ne pride, ne morejo začeti s posvetom o izrednih zahtevah, temveč morajo sestaviti odbor in ga še pred koncem državnega zbora poslati v Regensburg. Začasno pa zvesto pristanejo na prevzem oskrbe vojstva za nekaj časa, vendar pa si pridržujejo pravico, da to preskrbo prekinajo.⁶⁷ Kot kaže, so stanovski protesti tudi tokrat zalegli in Kranjska je ohranila priključena gospostva.

Kako so kranjski deželni stanovi svojo domovino videli kot geopolitično tvorbo, razkrije dopis, ki so ga marca 1642 poslali Martinu Zeillerju. Ta je pripravljaj besedila za topografije znamenitega bakrorezca Matthäusa Meriana. Zeiller poroča, da so mu Kranjci o svoji domovini med drugim pisali naslednje vrstice: »Ta vojvodina Kranjska se začne na Strmcu,⁶⁸

ki se sicer imenuje Koren in leži dve milj od Beljaka. Navzdol po levi strani [Kranjska] meji z deželama Koroško in Štajersko, je pa od obeh ločena z zelo visokimi gorami, zlasti od Koroške [jo loči] tako visoko gorovje, da bi ga morali prebiti in za gradnjo cest pod njim narediti predor. Potem se meje raztezajo dalje navzdol vse do Hrvaške ter od tam nazaj po desni strani preko velikega Snežnika do mesta Sv. Vid na Reki, ki leži ob Jadranskem morju. Od tamkaj gre meja po Istri, preko Pivke in Krasa do Trsta, ki prav tako leži ob Jadranskem morju. Potem pa do poknežene grofije Goriške in dalje navzgor do Tolmina in od tod ponovno do omenjenega Strmca. Ta kneževina se po dolžini razteza na skoraj 30, po širini pa na nekaj več kot 20 nemških miljah.«⁶⁹

Pri kranjskem samoopisu je zlasti zanimivo, da je položaj mest Reke in Trsta nedorečen, saj dopis navaja, da se Kranjska razteza do teh mest, medtem ko Zeiller sam na nekem drugem mestu jasno zapiše, da so ti teritoriji neposredno podrejeni notranje-avstrijski vladi v Gradcu. Kranjci so ne glede na to omenjeni pristanišči očitno še dolgo imeli za svoji. V nadaljevanju *Topographia provinciarum Austriacarum* predstavi še kranjske reke in promet v deželi.⁷⁰ Navedek je zanimiv tudi zato, ker se v njem pojavi do sedaj najstarejša znana omemba ideje o gradnji predora pod Karavankami.

Zgoraj navedeni primeri deželne zavesti se nanašajo predvsem na plemstvo, ki se je ne le močno identificiralo z deželo, temveč se je, kot smo videli uvodoma, celo imelo za deželo. Sklepamo lahko, da so imeli drugi člani stanov in ostali sloji prebivalstva dežele razvite še druge občutke pripadnosti. Meščani in tržani so imeli razvito tudi meščansko oziroma lokalno zavest. Vprašanje razširjenosti deželne identitete med prelati ostaja odprto, znano pa je, da je bila med podeželskim prebivalstvom razvita pokrajinska identiteta.⁷¹ Boris Golec ugotavlja, da se je pokrajini-

⁶⁴ Verjetno je mišljen prevzem dvornih in vojnih dolgov Ferdinanda II. leta 1631. O tem glej: Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 465–538.

⁶⁵ Izredne odobritve so po letu 1633 postale redne. Glej: Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, 615–621.

⁶⁶ Povzeto po izvirniku: »*Es khan auch die absonderung darumb desto weniger statt haben, weil darunter die gemaine wol-fahrt zerstört wurde. Dan die landleuth in Crain und denen incorporirten herrschafften, gebrauchen sich ainerley freyheiten geben und nemben recht vor einem foro, seint in ainem gültbuech einverleibt, haben denen landtügen und andern occassionen gleiche sessiones und nota anno 1578 die general gült ansag zu Prugg an der Muer auf 22.000 Fl herrngült zugleich gethan. Die gränzt undterhaltung wie auch die hoffschulden simul et solidum übenommen, die extra ord. bewilligungen, wie auch mehrerley aufgebracht und auf ein hohe summa sich belauffende schulden mit gleicher obligation contrabirt und iedesmals gleiche commoda et onera gehabt, in summa auf disem vinculo vinonis bestehet die conservation des landes, welches mit der separation ruinirt und zu übertragung obiger onerum uncräftig gemacht wurde*« (ÖStA, FHKÄ, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miszellen Innerösterreichische Miszellen, Fasz. 169, Landtäge in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696, fol. 262r).

⁶⁷ ÖStA, FHKÄ, Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miszellen Innerösterreichische Miszellen, Fasz. 169, Landtäge in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696, fol. 262r–262v.

⁶⁸ Vir navaja »*Crainberg*«, kar bi lahko pomenilo vas Strmec pri Korenskem sedlu (Krainberg am Wurzenpass) južno od Beljaka, danes na avstrijskem Koroškem. Možno bi bilo tudi, da je mišljena Kranjska Gora, čeprav se ta v nemščini imenuje Kronau. Manj verjetno je, da bi bilo mišljeno Korensko sedlo (Wurzen).

⁶⁹ Prosti prevod izvirnika: »*Dieses Hertzogthum Crain nimt seinen Anfang auff dem Crainberg / sonst Wurtzen genant / zwvo Meil von Villach gelegen / confinirt, so dann auff der lincken Hand abwärts mit denen Landen Kärnten und Steyer / wirdet aber von denselben mit gar grossen und hohen Gebürgen / sonderlichen gegen Kärndten / von einem so hohen Berg / daß man denselben durchbrechen / und zu Gewinnung der Strassen / ein Gewölß darunter machen müssen / unterschieden. Folgens erstrecken sich die Confinen weiter abwärts / biß auff Crabaten / und von dannen zuruckwärts auff der rechten Hand / über das grosse Schneegebürg / biß auff die Statt S. Veit am Pflaumb / am Adriatischen Meer; von dorten gehen die Confinen auff Isterreich / über die Poyck / und den Karst / biß auff Triest / so gleichfals am Adriatischen Meer gelegen: folgens auff die Fürstliche Graffschafft Görtz / und weiter heraußwärts biß nach Tulmein / auch so dann wiederumben biß auf besagten Crainberg. Und erstreckt sich also dieses Fürstenthum in der Länge fast in 30. in der Breyte aber auff etlich und zwantzig Teutscher Meilen.*« (Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 115).

⁷⁰ Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 115–117.

⁷¹ Glej: Golec, *Družba v mestih in trgih*, str. 236–323; Golec, Meščanska naselja Vipavske; Golec, Nastanek in razvoj, str. 327–348.

Deželni grb vojvodine Kranjske
(Valvasor, *Die Ehre, X*, str. 297).⁷³

ska zavest podeželskega prebivalstva na Kranjskem oprla na razdelitev dežele na četrti s konca srednjega veka. Vsaj gorenjsko in dolensko pokrajinsko ime sta izpričani že v 17. stoletju, končno obliko pa je ta identiteta dobila med letoma 1748 in 1849, ko je bila dežela razdeljena na tri okrožja ali kresije.⁷³

Ob koncu prve točke naj poudarimo, da je zlasti v 16. stoletju kot pomemben katalizator občutka pripadnosti deželi med vsemi sloji prebivalstva delovala osmanska grožnja, ki je prizadela vse prebivalstvo. Vasko Simoniti ugotavlja, da je prav ta eksistencialna grožnja pri množicah spodbudila zavest o nujnosti obrambe, ter doda: »S tem pa je dežela postala več kot le geografski prostor prebivanja. Postala je prostor s čustveno vsebino. Dežela je postala domovina.«⁷⁴

⁷² O kranjskem deželnem grbu glej: Kotar, *Listina cesarja Friderika III.*, str. 68–96.

⁷³ Golec, *Nastanek in razvoj*, str. 340–341.

⁷⁴ Simoniti, *Vojaška organizacija*, str. 111 (o kmečkem pozivu glej: str. 91–111). O deželnem domoljubju v notranjeavstrijskih deželah spregovori tudi Gerhard Pferschy, ko govori o »Begriff des lieben Vaterlandes« (Pferschy, *Gemeinschaftssinn und Landesbewusstsein*, str. 63).

2) Deželni privilegiji

Deželni stanovi so s svojo posestjo predstavljali drugi pol deželnemu knezu in njegovi komorni posesti, obe strani skupaj pa sta sestavljali deželo.⁷⁵ Razmerje med stanovi in deželnim knezom je bilo pogodbene narave. V zameno za varstvo in zaščito (*Schutz und Schirm*) so bili deželni stanovi vladarju dolžni nuditi nasvet in pomoč (*Rat und Hilfe*).⁷⁶

Med stanovi notranjeavstrijskih dežel so bili zlasti štajerski tisti, ki so temelj svoje stanovske ustave dobili že z Georgenberškimi privilegiji leta 1186 ter so bili na svoje prastare privilegije in predprave nadvse ponosni.⁷⁷ Ko je nato Albreht II. leta 1338 koroškemu in kranjskemu plemstvu izstavil po štajerskem zgledu povzeti privilegijski listini, so štajerski privilegiji postali vir subsidiarnega prava za Korošce in Kranjce.⁷⁸ Leta 1365 je Albreht III. izdal še privilegija za plemstvo v Slovenski marki in Metliki ter Istri. Nastanku privilegijev v 14. stoletju je nato po Vilfanu sledila doba njihove stagnacije, dokler ni Ernest Železni leta 1414 začel tristoletno tradicijo potrjevanja privilegijskih listin v obliki deželnega ročina. To je bila doba razvoja deželnih ročinov, ko je vsak novi deželni knez ob nastopu oblasti potrdil deželne ročine in jih morebiti razširil z novimi svoboščinami.⁷⁹ Doba razvoja se je končala s potrditvijo leta 1597.⁸⁰ Od tedaj dalje so deželni knezi deželne ročine načeloma še potrjevali, čeprav je mogoče, da jih Ferdinand III. ni potrdil.⁸¹ Jožef I. je bil prvi deželni knez, ki v notranjeavstrijskih deželah ni niti sprejel dednih poklonitev niti potrdil deželnih ročinov, vendar so temu lahko botrovali tudi drugi razlogi.⁸² S potrditvijo Karla VI. leta 1736 se je obdobje deželnih ročinov in stanovske ustave zaključilo.⁸³

Kot smo videli že zgoraj, so se stanovi v sporih in razpravah z deželnim knezom pogosto sklicevali na svoje svoboščine. V drugi polovici 16. stoletja je konfesionalni konflikt med katolištvom in protestantizmom našel odmev tudi v ustavnem življenju dežele. Deželni knez Karel II. je leta 1578 na generalnem zboru v Brucku na Muri plemstvu svojih dežel ter

⁷⁵ Vilfan, *Struktura stanov*, str. 175. Zelo nazoren opis zgradbe dežele iz dveh sfer je podal Andrej Nared. Glej: Nared, *Pod knezom in stanovi*, str. 507.

⁷⁶ Heilingsetzer, *Landesfürst und Stände*, str. 422.

⁷⁷ Pferschy, *Gemeinschaftssinn und Landesbewusstsein*, str. 58–59.

⁷⁸ Pferschy, *Gemeinschaftssinn und Landesbewusstsein*, str. 58–59; Nared, *Kranjski deželni privilegiji*, <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/kdp.pdf> (23. 5. 2017).

⁷⁹ Nared, *Kranjski deželni privilegiji*, <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/kdp.pdf> (23. 5. 2017).

⁸⁰ Vilfan, *Deželni ročini*, str. 67.

⁸¹ Kočevar, *Vojvodina Kranjska*, str. 420–421.

⁸² Gmoser, *Die steirischen*, str. 272.

⁸³ Nared, *Kranjski deželni privilegiji*, <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/kdp.pdf> (23. 5. 2017).

meščanom treh deželnih prestolnic in Judenburga podelil široke verske koncesije.⁸⁴ Vključitev tako imenovane bruške verske pomiritve v deželne ročine je tako postala ena ključnih tem devetdesetih let 16. stoletja.⁸⁵ Dejansko sta se razvila dva nasprotujoča si ustavna koncepta. Deželni stanovi so zagovarjali svoj koncept dvojne pokorščine, kot ga imenuje Sašo Jerše. Ta je temeljil na religiozni pokorščini Bogu v skladu z evangeličansko veroizpovedjo, ki ji je plemstvo v tem času povečini pripadalo, in posvetni pokorščini deželnemu knezu.⁸⁶ Na drugi strani je svoj ustavni koncept razvila deželnoknežja stran. Nadvojvoda in cesar Ferdinand II. je imel sakralizirano-patriarhalni ustavni koncept. Ta je temeljil na predstavi o vladarju, ki je za svoje podložnike odgovoren kot oče za svoje otroke, vendar poleg očetovske srčnosti in miline premore tudi ostrino in od svojih podložnikov terja brezpogojno poslušnost. Kot meje svoje oblasti je deželni knez priznaval stanovske privilegije ter krščansko etiko po katoliškem nauku, še ugotavlja Jerše.⁸⁷ Konflikt se je končal v prvi tretjini 17. stoletja z zmago deželnega kneza in uveljavitvijo njegovega ustavnega koncepta.⁸⁸

Glede potrditve verske pacifikacije so stanovi z zavračanjem dednih poklonitev sicer sprva dosegli, da je s sklepom cesarja Rudolfa II. na konfesionalnem področju obveljal *status quo*, vendar pa so ob dedni poklonitvi leta 1597 zagrešili ključno strateško napako in pristali na dedno poklonitev brez zagotovila konfesionalnih koncesij, kar je nadvojvodi Ferdinandu odprlo pravno pot za izvedbo protireformacije.⁸⁹ S potrditvijo deželnega ročina decembra 1597, ki ni potekala povsem brez zapletov,⁹⁰ se je po Vilfanovi oceni končalo obdobje razvoja deželnih ročinov.⁹¹ Deželni ročini so ostali pomemben gradnik identitete, vendar so stanovi v odnosu do deželnega kneza postali vse bolj ponižni. Tako so cesarju Leopoldu I. ob dedni poklonitvi leta 1660 spregledali prisego »... zato, ker deželni stanovi povsem gotovo zaupajo v visoko besedo njegovega veličanstva, da jim bo pustil vse njihove pravice in svoboščine, se jim zaradi tega zdi nepotrebno, da bi zahtevali nadaljnje zagotovilo, in sicer običajno deželnoknežjo prisego«⁹² in se za-

dovoljili le s potrditvijo deželnega ročina.⁹³ Tri leta kasneje je Kranjski, kot smo videli zgoraj, grozila odcepitev priključenih gospodstev. Zadnja dedna poklonitev je v Ljubljani potekala 29. avgusta 1728, ko se je dežela poklonila cesarju Karlu VI.⁹⁴ Ta je osem let kasneje, leta 1736, še zadnjič potrdil kranjske deželne svoboščine.⁹⁵ Marija Terezija in njeni nasledniki deželnih ročinov niso več potrjevali. To so stanovi v svoji spomenici za cesarja Leopolda II. leta 1790 opisali takole: »Med vsesplošno deželno revolucijo leta 1747 in v naslednjih letih je bila ta temeljna ustava (ureditev) stanov prvič pretresena.«⁹⁶

Deželni privilegiji, zbrani v deželnem ročinu, niso predstavljali le prava in argumenta v razpravah z deželnim knezom, temveč so pomenili pomemben vir stanovske ter še zlasti plemiške identitete in samozavesti. Stanovi so svoje privilegijske listine načeloma skrbno hranili⁹⁷ in se dvakrat, v letih 1598 in 1687, odločili za njihovo objavo v tiskani obliki,⁹⁸ pobuda za objavo leta 1740 pa na žalost ni bila uresničena.⁹⁹

3) Avstrijska biša (habsburška dinastija)

V zgodnjem novem veku je med stanovi notranjeavstrijskih dežel zvestoba dednemu deželnemu knezu iz dinastije Habsburžanov predstavljala tudi sestavino njihovega ugleda in časti.¹⁰⁰ Vladavi-

sonst gewöhnliche Landsfürstl. Juvament zu begehren unnöthig erachten.« (Valvasor, *Die Ebne*, X, str. 378). Primerjaj prevod: Valvasor, *Čast in slava*, X, str. 378.

⁹³ ARS, SI AS 1063, Zbirka listin, št. 2528 (1660, september 13., Ljubljana).

⁹⁴ Karel VI. se je v Ljubljani zadrževal od 26. do 30. avgusta 1728 (ÖStA, HHStA, Hofarchiv, Privat- und Familienfonde, Obersthofmeisteramt, Hofzeremonielldepartement, Zeremonialprotokolle, ZA Prot 14 (1728–1731), fol. 191v–200r).

⁹⁵ Nared, Kranjski deželni privilegiji, str. 61.

⁹⁶ Prositi prevod izvirnika: »In der allgemeiner länder=revoluzion von 1747 und den darauf folgenden Jahren, wurde diese alte grundverfassung der stände zum erstenmal erschüttert.« (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 2. reg., šk. 43, Erster theil der ständischen Beschwerden und wünsche, § 7. Verfall der ständischen organisation).

⁹⁷ Deželni stanovi so svoje privilegije običajno skrbno hranili, najprej v posebni skrinji na ljubljanskem gradu, nato je bila zanje v deželni hiši izdelana posebna omara, v začetku 18. stoletja pa je na tem področju očitno zavladal nered, saj se je deželni tajnik Perizhoffer pritoževal, da ni mogoče najti ne potrditve Ferdinanda II. ne Ferdinanda III. Perizhoffer si je zabeležil: »Nota: worumben aber weder von Ferdinando 2do noch 3te einige confirmationes deren privilegien vorfindet? Finde ich kein andere ursach, als das man an seithen diser löbl[ichen] la[ndschaft] mit sollicitirung diser expeditionen selbst in mora ware. Gestalten solches aus der 1634ten iahrigen landtags repli-ca wohl abzunehmen ist, welchen mangl aber obgedachtes N° 26 zu genügen erstattet hat.« (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 874, Perizhoffer, *Repertorium*, Pars II, pag. 191v–192r).

⁹⁸ Levec, Landhandfesten, str. 293–296; Nared, Kranjski deželni privilegiji, str. 61. Natisnjen deželni ročin hranijo ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/6r, Landshandvest des Löbl[ichen] Hertzogthums Crain.

⁹⁹ Nared, Kranjski deželni privilegiji, str. 61.

¹⁰⁰ Pferschy, Gemeinschaftssinn und Landesbewusstsein, str. 56.

⁸⁴ Glej: RepÖstRG, Repertorium digitaler Quellen zur österreichischen Rechtsgeschichte in der Frühen Neuzeit [Heino Speer], Brucker Religionspazifikation von 1578 (Brucker Libell). <http://repoestrg.info/wp/zur-geschichte-des-protestantismus-oesterreich/protestantismus-quellen/brucker-religionspazifikation-1578/> (22. 5. 2017).

⁸⁵ Kočevár, *Vojvodina Kranjska*, str. 313–373.

⁸⁶ Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 98.

⁸⁷ Prav tam, str. 96–97.

⁸⁸ Kočevár, *Vojvodina Kranjska*, str. 28–88.

⁸⁹ Prav tam, str. 313–373.

⁹⁰ Levec, Die krainischen Landhandfesten, str. 281–282.

⁹¹ Vilfan, Deželni ročin, str. 67.

⁹² Prosti prevod po izvirniku: »... darum / daß dieLandschaft ein gantz sicheres Vertrauen in Ihrer Majestät hohes Wort setzete / von Dero bey allen ihren Rechten und Freyheiten gelassen zu werden / daß Sie dannenhero eine mehrere Assecuration und das

na Avstrijske hiše je imela namreč dolgo tradicijo. Kranjska je habsburška neposredna dedna posest dokončno postala leta 1335 in bila nato leta 1365 *de facto* povzdignjena v vojvodino.¹⁰¹ Med kranjskim plemstvom se je v poznem srednjem in zgodnjem novem veku izoblikoval močan občutek pripadnosti vladarski družini ter deželnemu knezu osebno. Med plemstvom notranjeavstrijskih dežel Štajerske, Koroške in Kranjske na eni ter vladarsko družino na drugi strani so se še posebej trdne vezi spletle v letih, ko so deželni knezi rezidirali bližje plemstvu. Tako so bile te vezi močne zlasti v času Friderika III. (1424/1435–1493),¹⁰² ko so bili kranjski stanovi vajeni, da je imel vladar, kot ocenjuje Vilfan, »do njih neko neposredno, skoraj individualno ali vsaj patriarhalno razmerje«.¹⁰³ Vendar pa je ob tem treba dodati, da je v času največje moči Celjskih knezov kranjsko plemstvo verjetno čutilo tudi določeno privrženost tej Habsburžanom nasprotni dinastiji, ki je imela v njihovi deželi velike posesti.¹⁰⁴ Močan vpliv Celjskih bi lahko, kot ocenjujejo zgodovinarji, botroval temu, da je bila kranjska zlata bula izstavljena šele leta 1460, torej kar šestnajst let po dedni poklonitvi, ki je sicer potekala leta 1444.¹⁰⁵ Potemtakem bi sredi 15. stoletja lahko govorili o kratki celjski vrzeli v občutku pripadnosti habsburški dinastiji kranjskega plemstva.

Stanovi in dvor so si bili fizično ponovno bližje med letoma 1564 in 1619, ko je bil dvor v Gradcu. Občutek pripadnosti dinastiji med plemstvom pa med reformacijo, ko se je med plemstvom razširil protestantizem, habsburški deželni knez pa je vztrajal v katoliški veroizpovedi, ni zamrl. Stanovi so namreč tudi v času največjih politično-konfesionalnih napestosti katoliškega deželnega kneza vselej priznavali za svojega gospoda.¹⁰⁶ Ob dedni poklonitvi nadvojvodi

Ferdinandu (III.) leta 1597 so Kranjci novemu deželnemu knezu zatrdili, da tako, kot so sedaj že več kot tristo let pod okriljem Avstrijske hiše, želijo pod njo ostati (*bis zu endtlicher consumption und resolution diser zerstörlicher welt*) ter biti pod varstvom in zaščito proti dednemu sovražniku.¹⁰⁷ Zvestobo je notranjeavstrijskim stanovom ne nazadnje priznal tudi deželni knez sam.¹⁰⁸ Ferdinand II. je zato kljub nepopustljivosti pri izvajanju rigidne protireformacijske politike v svojem patentu o spreobrnjenju ali izgonu s 1. avgusta 1628 vendarle spregledal plačilo desetega pfeniga.¹⁰⁹ Identificiranje z vladarsko rodbino in cesarjem ali nadvojvodo kot deželnim knezom osebno je bilo prisotno med vsemi stanovi. Deželani

ne bodo nikoli spozabili. Povzeto po izvirniku: »... *weill er ein ganze ersamte gethreue gehorsambste landtschafft criminis laesa majestatis zu beschulden nit gescheuet hat, wie aber woller-nente landtschafft sich desselben ganz unschuldig wais, ihro auch von ainigen röm[ischen] khaiser khönigen, oder erzherzogen von Österreich etc. als ihrer von dem allmächtigen Gott fürgesetzten weltlichen höchsten obrigkeit solches einmals imputiert worden, wie sie dan dergleichen in alle ewigkheit unauslöschliche schandt thath zubegeben, und ihrer lieben posteritet ein solhen übel nachklang zu verlassen in ihren gemüeth und herzen einmals gedacht, und darvor sie Gott ewig behüetten wolle, noh derzeit nit gedanken, sondern eheunder alles eysserste an guet und bluet alles auszustehen und zuerleiden, als sih wider ihren g[nä]di[g]sten herrn und landtsfürsten verlobter threu und gehorsams vergessen, dergleichen anzumassen, weniger mit ainichen ungeraimten wörtelein häumen zulassen entschlossen, und bereith sein.*« (Loserth, *Akten Ferdinand II.*, Band II., št. 1734, str. 443–458; Kočevár, *Pritožba kranjskih stanov* (2. del), str. 236–249).

¹⁰⁷ Povzeto po izvirniku: »*Ainer er[samen] la[n]dschafft auch von Gott wünschendt, das wie sy nun uber 300 jarn hero unndter dem süessen joch und dem lieblichen schatten der flügeln des hochloblichen haus Ossterreich gerubeet, sy darunter noch verrier und bis zu endtlicher consumption und resolution diser zerstörlicher welt, rasten und ruhern und dessen schutz und schirmbs wider den erz- und erbfeind auch alle andere abbolden und mißgönner, sich erfreuen mügen.*« (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 338 (fasc. 226), Landtagsabhandlungen, 1597, N° 8: Doctor Wolfgang Jöchlinger für[stlicher] d[ürchlauch]t etc gehaimen raths und hof vier canzlers r[ö]d. bey ir für[stlicher] d[ürchlauch]t herrn herrn Ferdinandi erzherzogen zu Osterreich Erbhuldigung in Crain gehalten den 13 februarii anno etc im 1597).

¹⁰⁸ Ferdinand II. je v patentu o spreobrnjenju ali izgonu leta 1628 zapisal: »... *daß diejenige Adeliche Geschlechter / welche sich so wol von uhralten Zeiten hero umb unser löbliche Vorfahren / und das Vatterlandt mit so vielfältiger rühmlicher auff und darsetzung Leib: Gut und Bluts / auch allerhandt andern ansehnlichen Ritterlichen / und tugendlichen Thaten und Verhaltnuß dermassen stattlich verdient gemacht / als auch beuorab in disen letsten / in dem maisten Theyl der andern unserer Königreich / und Landen entstandenen Rebellionen, und verübten Vngehorsamb (so vil vns bewust) jederzeit in irer anerbten Treu und Aufrichtigkeit gegen uns beständiglich verharret ...*« (ARS, SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700; št. 110 (1628, avgust 1., Dunaj)).

¹⁰⁹ Povzeto po izvirniku: »*Dannenhero wir dann zu noch weiterer billicher Erkandtnuß / solcher iber uns erwisner beständigen Fidelitet und auß sondern Gnaden / uns ferner genädigklich dahin erklärt haben wollen / daß sie vnser uncatbolische Landtleuth / nit allein gedachten ihren Abzug oder emigration, ohne Raichung der angedeynten Nachstewr / oder zehenden Pfennings / ungehindert fürnemen und fort setzen.*« (ARS, SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700; št. 110 (1628, avgust 1., Dunaj)).

¹⁰¹ Štih, *Od Karniole*, str. 483; Preinfalk, *Rodbina Habsburžanov*, str. 12–13.

¹⁰² Friderik je med letoma 1414 in 1435 vladal pod skrbništvom svojega strica Friderika (IV.). Glej: Höld, *Habsburg und Österreich*, str. 191; *Die Kaiser*, str. 470–476.

¹⁰³ Vilfan, *Kranjski deželni stanovi*, str. 233.

¹⁰⁴ Vilfan, *Zlata bula*, str. 219–220, 222–224, 228.

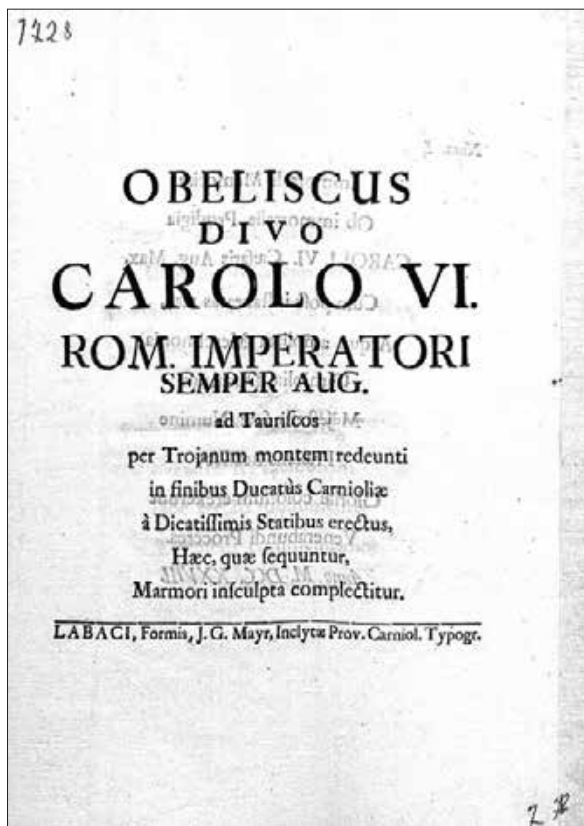
¹⁰⁵ Nared, *Kranjski deželni privilegiji*, str. 53–54.

¹⁰⁶ Vilfan, *Pravni značaj deželnih stanov*, str. 214; Vilfan, *Pojmovanje oblasti*, str. 173. Stanovi so tudi venomer poudarjali, da so bili razen v veroizpovedi vselej enotni z deželnim knezom ter da se tudi v tej zoper njega niso pregrešili, temveč so mu bili vselej zvesti. Tako na primer pišejo kranjski stanovi decembra 1607 nadvojvodi Ferdinandu: »... *das sie ausser der religion, in dero sie sich auch gegen ieren herren und landtsfürsten nie vergriffen, sonsten in politis alles das gelaist und volzogen haben, was gehorsamen landleuthen gebüerth ...*« (Loserth, *Akten Ferdinand II.*, Band II., št. 1752, str. 473). V pritožbi zoper škofa Hrena, katere druga različica je prav tako nastala decembra 1607, stanovi poudarjajo, da se očitanega zločina razžalitve veličanstva ne čutijo niti najmanj krive, kajti tudi sam deželni knez in nihče izmed prejšnjih rimskih cesarjev, kraljev ali avstrijskih nadvojvod česa takega kranjskim stanovom ni nikoli očital. Stanovi dodajajo, da bi takšno ravnanje zanje pomenilo večno sramoto, s čimer bi obtežili tudi dušo in srca svojih zanamcev, zato naj jih česa takega obvaruje Bog. Zatrjujejo, da se v zvestobi svojemu deželnemu knezu

so tako za pripadnike »tujega naroda« (*frembde Nation*) imeli plemiče, ki niso bili podložni njihovemu deželnemu knezu.¹¹⁰

Pregovorno zvestobo Kranjske deželnemu knezu poudarja tudi neuradni moto Valvasorjeve *Slave*, ki se v prevodu Branka Reispa glasi: »V luči teh novih podob odpira pogledu svetá se / Karnia, vdana Bogú, vojvodi vdana zvestó.«¹¹¹ Občutek pripadnosti deželnemu knezu in dinastiji se je pokazal tudi ob dednih poklonitvah, ki so v zgodnjem novem veku iz preprostih pravnih aktov prerasle v razkošni baročni teater inscenacije deželnoknežje oblasti.¹¹² Karla VI. sta tako ob prihodu na Kranjsko leta 1728 že na Ljubelju¹¹³ pozdravila obeliska z napisi, kot je tale: »*Tu quisquis es, / Qui à remotis adveniens oris, / Ducat. Carniol. solum ancipiti tangis pede, / CAROLI VI. viri immortalis / Rom. Imperatoris Max. Augusti / Admirare virtut. industr. provident. / Cujus ductu aspiciisque / Lata, & placida via Viatori / Quem praecipites olim terrebant tramites / Magno fudore nec minore sumptu / Aperta est.*«¹¹⁴

Medtem ko je zvestoba Habsburžanom nedvomno predstavljala enega od temeljev časti deželnih stanov na Kranjskem, je vendarle treba dodati še ugotovitev Maje Žvanut, da je bil ta občutek pripadnosti manjši med plemiškimi družinami, ki so se na Kranjsko v zgodnjem novem veku zaradi osmanskih osvajanj priselile z osrednjega Balkana (Blagaj, Frankopan, Lenkovič, Nikolič, Gusič, Dorotič in Križanič). To plemstvo, ki se je v času dveh generacij sicer postopno naturaliziralo, je do »Nemcev« čutilo določen odpor. Ostalo kranjsko plemstvo pa za razliko od češkega, ogrskega in hrvaškega Avstrijske hiše nikdar ni imelo za tujo. Ali je prav ta odpor do Habsburžanov med plemstvom, priseljenim s Hrvaškega, vplival na to, da je imela zrinsko-frankopanska

Odtis napisa z obeliska, postavljenega v čast Karlu VI. ob dedni poklonitvi leta 1728 v Ljubljani.¹¹⁶

zarota (1670) več pristašev na Dolenjskem, pa še ne vemo. Večina kranjskega plemstva zaroti gotovo ni bila naklonjena.¹¹⁶

¹¹⁰ Kranjski deželni stanovi so med deželnozborsko razpravo o sprejemanju novih deželanov 16. januarja 1624 med drugim razpravljali o prosilcih »tuje narodnosti«, ki so definirani kot: »... alle und iede frembde nation, so nicht undter der röm[isch] khay[serlichen] may[estät] etc. unsers allernädigsten herrn und Landtsfürstens und deß hochlöblichisten hauß Österreich iurisdiction und gebüeth seschafft oder dero würckliche vasallen sein ...« (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 2 (fasc. 2), snopič 36, Statutum wie es mit der Aufnahme neuer Landleute gehalten werden soll, 16. januar 1624).

¹¹¹ Latinski izvirnik: »*His formis lustrata novis patet orbe videnda / Carnia fida Deo, Carnia fida Duci.*« Branko Reisp domneva, da bi ta dva verza lahko označili za Valvasorjevo življenjsko vodilo, pojavita se namreč v topografskem albumu Kranjske iz leta 1679 in na naslovni sliki *Slave vojvodine Kranjske* (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 196).

¹¹² Gmoser, *Die steirischen*, str. 264.

¹¹³ Karel VI. je Ljubelj prečkal 25. avgusta 1728 (ÖStA, HHStA, Hofarchive, Privat- und Familienfonde, Obersthofmeisteramt, Hofzeremonielldepartement, Zeremonialprotokolle, ZA Prot 14 (1728–1731), fol. 191r).

¹¹⁴ ÖStA, HHStA, Hofarchive, Privat- und Familienfonde, Hofzeremonielldepartement, Ältere Zeremonialakten, Ktn. 34 (1728), Einzugs K. Karls VI. in Laibach u. Inschriften zweier zu Ehren des Kaisers errichteter Obeliscen, 1728, 26/VIII., fol. 10v.

4) Branik krščanstva

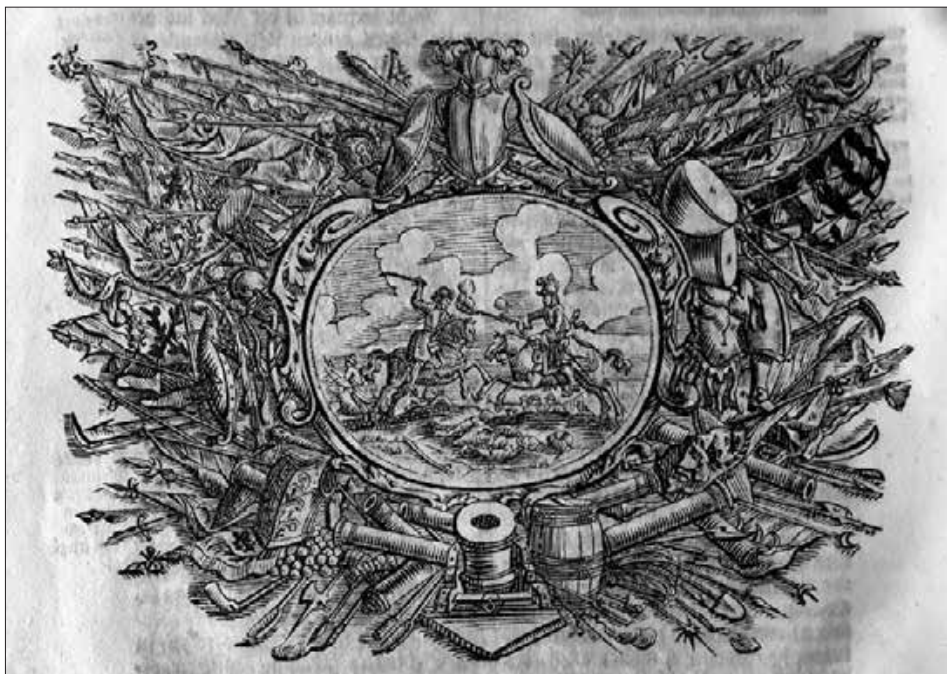
*Vormaur der gantzen Christenheit*¹¹⁷ – Obramba pred osmanskim prodorom v Srednjo Evropo je pomembno zaznamovala identiteto kranjskih stanov, zlasti plemstva.¹¹⁸ Zavest o tem, da predstavljajo obrambno črto pred nevarnostjo za celotno krščanstvo, je sicer zaznamovala vsa ljudstva in dežele med Jadranskim morjem in Sedmograško, ki so v poznem srednjem in zgodnjem novem veku izkusile turško

¹¹⁵ Napis na prvi strani: »*Obeliscus divo Carolo VI. Rom. Imperatori semper aug. Ad Tauriscos per Trojanum montem redeunti in finibus Ducatus Carnioliae à Dicitissimis Statibus erectus, Haec, quae sequuntur, Marmori inculpa complectitur. Labaci, Formis, J. G. Mayr, Inclyta Prov. Carniol. Typogr.*« (ÖStA, HHStA, Hofarchive, Privat- und Familienfonde, Hofzeremonielldepartement, Ältere Zeremonialakten, Ktn. 34 (1728), Einzugs K. Karls VI. in Laibach u. Inschriften zweier zu Ehren des Kaisers errichteter Obeliscen, 1728, 26/VIII., fol. 5r–12v).

¹¹⁶ Žvanut, »To ie moia uola«, str. 491, 494–495.

¹¹⁷ Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 116.

¹¹⁸ Pfersch, *Gemeinschaftssinn und Landesbewusstsein*, str. 61.

Boj s Turki, grafika na zadnji strani letopisov Valvasorjeve Slave vojvodine Kranjske (Valvasor, Die Ehre, IV, str. 610).

nasilje.¹¹⁹ Turški vpadi so prizadeli vse prebivalstvo dežele, najhuje kmete, vendar je zaradi svoje vojaške dolžnosti v skladu s fevdalnim običajem prav plemstvo prelivanje krvi v bojih »zoper dednega sovražnika krščanskega imena in vere, tiranskega turškega krvoloka«,¹²⁰ redno uporabljalo kot argument v pritožbah deželnemu knezu.¹²¹ Argument, da njihove dežele predstavljajo »predzidje cesarstva«, so stanovi Štajerske, Koroške in Kranjske uporabljali tudi v pogajanjih za pomoč s stanovi cesarstva.¹²²

V dopisu iz leta 1642, o katerem smo govorili že v prvi točki, stanovi med drugim spregovorijo o svoji pomembni obrambni vlogi proti osmanskemu prodoru v Evropo, o čemer so zapisali: »Sicer se lahko to vojvodino Kranjsko in njej priključena gospodstva upravičeno šteje za predzidje celotnega krščanstva. Kajti deželni stanovi preskrbujejo in z vsemi potrebščinami vzdržujejo ne le trdnjavo Karlovec in njej pripadajoče kraje, ki ležijo na tej strani Kolpe na Hr-

vaškem, temveč tudi različne utrdbe v Dalmaciji, kot so: Senj, Otočac, Brinje, Prozor, Ledenice in več drugih obmejnih postojank, ter s tem dednega sovražnika Turka zadržujejo v njegovih mejah in preprečujejo njegovo načrtovano napredovanje.«¹²³

Ta ključni element kranjske identitete – predzidje krščanstva in obramba pred dednim sovražnikom Turkom – je ostal nespremenjen tudi v času konfesionalnega razkola med protestanti in katoličani.¹²⁴ Nenehna turška grožnja je imela za posledico tudi to, da so mladi plemiči na Kranjskem in v ostalih notranjeavstrijskih deželah poleg kavalirskih potovanj, značilnih za plemiški naraščaj v zgodnjem novoveški Evropi, pogosto služili kot častniki v Vojni krajini.¹²⁵

¹¹⁹ Glej: Simoniti, Prispevek k poznavanju (1570–1575), str. 3–21; Simoniti, Prispevek k poznavanju (1576–1579), str. 87–100; Simoniti, *Turki so*; Simoniti, *Vojaška organizacija; Voje, Slovenci pod pritiskom*.

¹²⁰ Povzeto po Ferdinandovi obrazložitvi potrditve kranjskega deželnega ročina 20. decembra 1597, kjer deželni knez pohvali kranjski angažma na bojnem polju (ARS, SI AS 1073, Zbirka rokopisov, I/7r, *Landts=Handvest Deß Loblichen Hertzogthumbs Crain [...]*. Laybach, 1687, fol. 65–69). Glej transkripcijo in prosti prevod celotnega dokumenta v poglavju o dedni poklonitvi leta 1597.

¹²¹ Plemstvo se je običajno sklicevalo na svoje privilegije, vojaške zasluge v boju s Turki in zvestobo deželnemu knezu. Glej: Vilfan, *Pojmovanje oblasti*, str. 169–176.

¹²² Jerše, *Odnosi*, str. 186.

¹²³ Prosti prevod izvirnika: »Sonsten ist dieses Hertzogthum Crain / und desselben incorporirte Herrschafften / billich für eine Vormaur der gantzen Christenheit zu halten. Dann die gemeine Landschaft nicht allein die Vestung Carlstatt / und deroelben angehörige Ort / so jenseits der Kulp in Crabaten gelegen; sondern auch in Dalmatien unterschiedliche Vestungen / als Zeng / Ottotschitz / Pründl / Presor / Ledenicz / und andere Gränitzhäuser mehr / mit aller Nothwendigkeit versorgen / und unterhalten / auch dardurch den Erbfeind / nemlich den Türcken / in seinen Confinen einsperren / und dessen streiffende Progreß verbindern thut.« (Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 116). O mejnih utrdbah glej: Kruhek, *Krajiške utvrde*; Roksandić, *Triplex Confinium*.

¹²⁴ Primerjaj: Jerše ugotavlja, da so predstavniki Štajerske, Koroške in Kranjske tudi na državnem zboru v Regensburgu leta 1576 poudarili, da njihove dežele predstavljajo predzidje cesarstva (Jerše, *Odnosi*, str. 186).

¹²⁵ Pferschy, *Gemeinschaftssinn und Landesbewusstsein*, str. 62–63. O primeru kavalirskega potovanja in angažmaju plemiča na bojišču glej: Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 12–13, 125–129.

5) *Sveto Rimsko cesarstvo (nemške narodnosti)*

Kranjski stanovi so se identificirali tudi z državo, Svetim Rimskim cesarstvom, ki ji je pripadala njihova dežela in bila njen skrajno jugovzhodni del.¹²⁶ Vendar je pri tem treba poudariti pomembno razliko med pojmom »nemška nacija« (*teutsche Nation*) in »Nemčija« (*Teutschland*), ki je obstajala pri njuni uporabi na Kranjskem. Prvi pojem, »nemška nacija«, označuje pripadnost državi – Svetemu Rimskemu cesarstvu (nemške narodnosti). Primeri označevanja po pripadnosti cesarstvu so znani že iz zgodnejših obdobij, Celjske grofe in kneze so tako v Španiji, na Balkanu ter na Poljskem v političnem smislu vselej označevali kot »Nemce« (*Germanicus*).¹²⁷ Tako je pojem nemška nacija za kranjsko plemstvo pomenil predmet identifikacije, po drugi strani pa je pojem »Nemčija« (*Teutschland*), vsaj pri Valvasorju, označeval tuje kraje. Lahko bi rekli, da pri Valvasorju pojem *Teutschland* okvirno označuje nemške dežele Svetega Rimskega cesarstva brez habsburških dednih dežel (torej brez avstrijskih dežel v cesarstvu).¹²⁸ Na nekoliko drugačen nazor naletimo pri pravilih za sprejem med štajerske deželane. Štajerci so od potencialnega novega člana med drugim zahtevali tudi to, da mora biti rojen v avstrijskih deželah ali drugih nemških kraljestvih Svetega Rimskega cesarstva.¹²⁹ Potemtakem bi avstrijske dežele v identitetnem smislu sodile v nemški okvir, vendar bi bile znotraj njega nekakšen *corpus separatum*.

Kranjci so pripadnost Svetemu Rimskemu cesarstvu jasno izrazili v začetku petdesetih let 17. stoletja, ko je v Rimu prišlo do zanimivega nesporazuma; v hospicu sv. Hieronima namreč niso vedeli, ali naj kranjske romarje štejejo k »Iliriji« ali Slavoniji. Iz Rima so zato 30. decembra 1651 v tej zadevi pisali kranjskim poverjenikom v Ljubljano. Ti so jim odgovorili 15. februarja 1652, rekoč, da Kranjska ne sodi

ne k Iliriji ne k Slavoniji, temveč h »Germaniji«¹³⁰ in Svetemu Rimskemu cesarstvu, zato naj Kranjce sprejemajo v nemški »hospital«.¹³¹ V nekoliko kasnejšem odgovoru, ki je bil iz Rima poslan 23. maja 1654, so Kranjcem sporočili, da od sedaj naprej njihovih romarjev ne bodo več sprejemali k sv. Hieronimu, temveč naj se nastanijo pri sv. Trojici.¹³² V Rimu nastali zmedi je bržkone botrovala tudi slovenščina, na podlagi katere so Kranjce šteli k ostalim Slovanom.¹³³

6) *Veroizpoved*

Obravnavano obdobje je na področju veroizpovedi postreglo z zelo razgibanim razvojem. Cerkvene razmere na Kranjskem so bile v začetku 16. stoletja iz več razlogov neurejene in v dvajsetih letih se je v deželo začel širiti protestantizem. V šestdesetih letih sta se z nastankom protestantske deželne Cerkve izoblikovala dva konfesionalna bloka. Kot ugotavlja Vinko Rajšp, plemstvo sicer ni bilo prvi znanilec reformacije na Kranjskem, je pa sčasoma postalo njen glavni nosilec in je v njej najdlje vztrajalo. Ob tem je treba dodati, da se v protestantizmu ni spreobrnili tudi med meščanstvom, med kmečkim prebivalstvom pa ne. Zanimivo je, ugotavlja Rajšp, da je kljub temu večina predikantov izšla prav iz kmečkih vrst.¹³⁴

Konfesionalizacija je tako od šestdesetih let 16. stoletja najprej potekala v dveh nasprotnih si smereh, dežela naj bi za nekaj časa dobila celo pretežno protestantski videz.¹³⁵ Obe veroizpovedi sta namreč imeli svojo cerkveno organizacijo in razvili lastni identiteti, *ius reformandi* pa so si na začetku prilastili zemljiški gospodje, ki so na župnijah pod svojim patronatom nadaljevali protestantske predikante.¹³⁶ Na drugi strani je katoliški deželni knez v skladu z daniimi političnimi možnostmi izvajal protireformacijske ukrepe in skušal krepiti katolicizem.¹³⁷ Protestant-

¹²⁶ Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 219–220.

¹²⁷ Ignacij Voje navaja primer iz Kronike kastiljskih kraljev, ki omenja obisk Ulrika II. Celjskega, ko je ta leta 1428 romal k sv. Jakobu v Kompostelo: »... in tja je prišel neki veliki nemški gospod, nekač cesarja Sigismunda, in sicer grof Celjski ...« (Voje, *Slovenica Balcanica*, str. 36–37). Voje navaja tudi primer iz srbskih letopisov, ki poročajo o Ulrikovem umoru v Beogradu 6. novembra 1456: »Zakla Laslov Orliha kneza nemačkog u Belgrade« (Voje, *Slovenica Balcanica*, str. 55–56). O percepciji Celjskih na Poljskem glej: Lukanc in Fugger Germadnik, *Ana Celjska*, str. 10–11.

¹²⁸ Na primer Valvasorjev opis Škofje Loke, ko govori o trgovini z Nemčijo in Italijo: »Der Stadt Einwohner treiben von hier aus allerley Handthierung in Teutschland / und in Italien.« (Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 36).

¹²⁹ Povzeto po izvirniku: »... auch in dennen össterreichischen und anderen teutschen khünigreichen des heiligen römischen reichs geboren sein.« (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 2 (fasc. 2), snopič 36, Requisita so die neuen von Adl, welche zu Landleüthen angenommen werden wollen haben sollen, etc., Deren von Steyr requisita bey annembung neyer Landtleut).

¹³⁰ Videti je, da Valvasor termin »Germanien« uporablja kot neke vrste sinonim za Sveto Rimsko cesarstvo nemške narodnosti, medtem ko za Nemčijo v ožjem smislu besede pogosteje uporablja besedo »Teutschland«. Zato tudi tu uporabljamo slovenjeno obliko »Germanija«, saj gre bržkone za poudarjanje politične pripadnosti dežele, namesto besede Nemčija. To uporabljamo, kadar se v Slavi pojavi beseda »Teutschland«.

¹³¹ Valvasor, *Die Ehre*, IV, str. 598.

¹³² Glej: Valvasor, *Die Ehre*, IV, str. 599–600.

¹³³ V svojem pojasnilu z dne 23. maja 1654 so v Rimu med drugim zapisali tudi: »Inter alia, pro affirmativa Sententia, adducebant Carniolensēs primò: quòd plures Geographi, & Historici non solum connumerent Carniolam, verum & Carinthiam, & Styriam inter Regiones Illyrici & Slavoniae. Secundo: quia Carniolensēs communiter omnes loquuntur Illyricā linguā, in concionibus, in scholis, & aliis negotiis, & Tertio: quia plures Carniolensēs fuerunt multis abhinc annis recepti in dicta Congregatione ac in ejus Hospitali.« (Valvasor, *Die Ehre*, IV, str. 599).

¹³⁴ Rajšp, Razširjenost protestantizma, str. 269, 271, 275. O tem tudi: Voje, Odnos fevdalnih rodbin, str. 67–75.

¹³⁵ Rajšp, Protireformacija na Kranjskem, str. 271.

¹³⁶ Prav tam, str. 203–204.

¹³⁷ Strohmeier, *Svoboda politike*, str. 54–55.

ska identiteta stanov se je odrazila v njihovi verski praksi in v njihovem solidariziranju s protestanti v sosednjih deželah ter drugod v Svetem Rimskem cesarstvu.¹³⁸ Pritisk nadvojvode Ferdinanda (III.) ob začetku protireformacije, v letih 1598 in 1599, pa je kohezijo protestantskega *corporis*, kot ga je imenoval Lenart Merherič, še okrepil.¹³⁹

Po zmagi deželnoknežje protireformacije, ki je protestantizem v deželi odpravila na zunaj, je bilo med deželani sprva veliko mlačnih katoličanov, zato je katoliška obnova pod vodstvom reformnih škofov, jezuitov in kapucinov za gradnjo nove katoliške identitete poskrbela z ustanavljanjem marijanskih kongregacij in verskih bratovščin ter s ponovno obujenimi procesijami, romanji in pasijonskimi igrami.¹⁴⁰ Ta identiteta je ustrezala nazorom *pietatis Austriacae* – pregovorni zvestobi Habsburžanov katoliški veroizpovedi: pripadati deželi je pomenilo biti katoličan, biti katoličan pa je pomenilo biti zvest podložnik Avstrijske hiše.¹⁴¹ Da bi zaježil protestantske vplive na svoje dedne dežele, je Ferdinand II. leta 1627 s posebnim patentom dokončno prepovedal študij na protestantskih univerzah v Nemčiji.¹⁴² Te so namreč na slovenski etnični prostor pomembno vplivale v 16. stoletju.¹⁴³ Katoliško plemstvo – in z njim vsa Kranjska – se je zato v 17. stoletju odprlo kulturnim vplivom katoliške Italije.¹⁴⁴

Kot zanimiv primer delovanja različnih verskih identitet v času konfesionalizacije na Kranjskem v začetku 17. stoletja lahko omenimo Hrenovo pismo nadvojvodi Ferdinandu 6. decembra 1606, v katerem škof meščane pohvali, češ da so že pravi katoliški zloti, kot da med njimi protestantizma nikoli ne bi bilo. Nato pa poroča, da hodijo potujoči obrtniki iz nemških dežel, ki so po veroizpovedi luterani ali kalvinci in se ustavijo v Ljubljani, k jezuitom poslušat le pridige, maše pa se ne udeležijo.¹⁴⁵ Temu sta verjetno

Cerkev sv. Jakoba in kolegij Družbe Jezusove v Ljubljani, v ospredju Marijin steber (Valvasor, Die Ehre, XI, str. 688 in 689).

botrovala pomen pridige za protestante in dejstvo, da so imeli jezuiti v Ljubljani nemške pridige.¹⁴⁶

7) Slovenščina

Slovenski jezik ali »kranjščina«, kot so jo občasno vse do 19. stoletja tudi imenovali,¹⁴⁷ je po ugotovitvah Borisa Golca vsaj do obdobja razsvetljenega absolutizma v 18. stoletju predstavljala enega od temeljev kranjske plemiške deželne zavesti.¹⁴⁸ Kranjska je bila namreč med deželami na slovenskem etničnem območju v zgodnjem novem veku najbolj slovenska – za razliko od Štajerske, ki je bila večinsko nemška in so Slovenci naseljevali le njen južni del. Tudi na spodnjem Štajerskem so bili plemiči večji slovensčine, vendar so imeli do nje drugačen odnos kot njihovi kranjski kolegi.¹⁴⁹ Lojzka Bratuž tudi za Goriško ugotavlja, da so bile plemiške rodbine kulturno in jezikovno vrasle v okolje.¹⁵⁰ Na Koroškem je bila slovenščina jezik

¹³⁸ Glej: Gruden, *Zgodovina*, str. 791–846.

¹³⁹ Lenart Merherič je kranjske stanove v 9. točki svoje eksperti-ze z 2. oktobra 1599 med drugim opozarjal: »... in das Corpus sind auch Städte und Märkte eingeschlossen.« (Loserth, *Akten Ferdinand II.*, Band I., št. 1022, str. 795).

¹⁴⁰ Glej: Benedik, *Protireformacija in katoliška prenova*, str. 113–152; Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 70. Pomembno delo o religiji in religioznosti na Kranjskem v času tako imenovane katoliške dobe je Valvasorjeva *Slava*. O odnosu tega dela do religije glej: Znidaršič Golec, *O verskem oziroma religioznem*, str. 401–421.

¹⁴¹ Reingrabner, *Faktoren der Konfessionsbildung*, str. 244. Glej tudi: Winkelbauer, *Ständefreiheit und Fürstenmacht*, Teil 2, str. 185–239.

¹⁴² ARS, SI AS 1079, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1620–1700, št. 108 (1627, april 30., Dunaj), Prepoved obiskovati nekat[oliške] univerze in udeleževati se nekat[oliških] obredov.

¹⁴³ Glej: Elze, *Die Universität Tübingen*.

¹⁴⁴ Glej: Dimitz, *Geschichte Krains*, III. Theil, str. 379–381, 442; Simoniti, *Barok v zenitu*, str. 331–339; Vidmar, *Ljubljana kot novi Rim*.

¹⁴⁵ Loserth, *Akten Ferdinand II.*, Band II., št. 1688, str. 416–422.

¹⁴⁶ *Historia annua*, str. 56.

¹⁴⁷ Golec, *Nastanek in razvoj*, str. 335.

¹⁴⁸ Golec, *Regionalne razlike*, str. 25. O tem tudi: Voje, *Odnos fevdalnih*, str. 70–71. Glej tudi: Golec, *Valvasorjev izvor* (2. del), str. 228.

¹⁴⁹ Golec, *Was bedeutet »slovenisch«*, str. 40.

¹⁵⁰ Bratuž, *Slovenščina v goriških*, str. 74.

ustoličevanja do leta 1414, izpričana pa je tudi raba slovenščine med tamkajšnjim plemstvom.¹⁵¹ Čas pred nastankom sodobne nacionalne zavesti je na področju jezika pomenil čas naravnega stanja, ko je bila raba jezikov pogojena funkcijsko in ne nacionalno, jezik pa je »politikum« postal pozneje.¹⁵²

Kljub temu da je večji del zgodnjega novega veka slovenščina pomenila prvi jezik verbalne komunikacije za vse sloje prebivalstva na Kranjskem, se je v celotnem slovenskem etničnem prostoru pri zapisovanju v posvetnih zadevah po letu 1300 skoraj izključno uporabljala nemščina,¹⁵³ vendar lahko sklepamo, da ta pisarniška nemščina ni bila tudi govorni jezik uradov. V zadnji točki bomo zato predstavili nekatere vire, ki osvetljujejo razmerje med slovenščino in nemščino med deželnimi stanovi. Prvo poročilo je kratka notica iz oktobra 1527. Tedaj so se stanovi v svojih *gravamina* med drugim pritožili nad novim upraviteljem, ki ni bil Kranjec in ni znal slovenščine: »Zato pa ker je tujec in ne Kranjec, niti ne zna slovenščine, kar je od nekdanj izročilo in običaj. Kot stoji zgoraj, naj se za upravitelja vzame deželana.«¹⁵⁴

Kot kaže zgornji navedek, je bila verbalna raba slovenščine povsem običajna, še več, bila je tradicionalna, del starega običaja (*von alten herkommen unnd der geprauch*), in očitno tudi nekaj, po čemer je bila dežela znana na tujem. Podobno lahko glede jezikovne rabe sklepamo tudi na podlagi fevdnih in meščanskih priseg,¹⁵⁵ korespondenc¹⁵⁶ ter izjav Tomaža Hrena¹⁵⁷ in Janeza Vajkarda Valvasorja¹⁵⁸ o slovenskem jeziku. Poleg tega so deželni stanovi notranje-

avstrijskih dežel skupaj podprli prevajanje Svetega pisma v slovenščino.¹⁵⁹

V nadaljevanju si bomo ogledali, kaj je o slovenščini in jezikovni rabi v že večkrat omenjeni *Topographiae provinciarum Austriacarum* v štiridesetih letih 17. stoletja zapisal Zeiller. V prvem odlomku, ki ga navajamo, avtor spregovori tudi o zgodovini dežele in naselitvi Slovanov: »Po Rimljanih so to deželo Kranjsko prejeli bavarski kralji in knezi, ki so jo, kot sicer navajata Aventinus in Megiser, predali Slovanom (*Winden*) – svojim pomočnikom proti Rimljanom, ti pa naj bi bili pokorni Bavarcem, ki so sem postavili mejne grofe, ki so se pisali po Kranju (*so sich von Crainburg geschrieben haben*). Večina prebivalcev je še vedno slovanskega porekla, prav njihove prednike so [namreč] sem naselili Bavarci ali pa so deželo zavzeli sami. Njihov jezik je nekoliko drugačen kot jezik Slovencev (*Winden*) v deželi Štajerski. Tam [na Kranjskem] pa vendarle živijo tudi Nemci, zlasti v mestih, prav tako Italijani (*Italianer*). Plemstvo je povečini nemške krvi, zato se poleg slovenščine (*Windischen*) kot najbolj običajnega jezika govori tudi nemško in v nekaterih krajih, zlasti v Ljubljani kot prestolnici, tudi delno italijansko ali še več furlansko. In državne zadeve se vodi v nemškem jeziku, tudi [deželno] knežje ukaze in podobne stvari, ki se tičejo oblasti, se razobeša in opravlja v tem [jeziku].«¹⁶⁰

Zeillerju so bile pri slovenščini očitno že znane narečne razlike, saj je opozarjal na razlike med kranjsko in štajersko slovenščino. Kar zadeva mesta, lahko njegove trditve nekoliko relativiziramo; Golec namreč ugotavlja, da so imela v zgodnjem novem veku od trinajstih kranjskih mest poudarjeno slovensko etnično-jezikovno podobo vsa razen dveh, in sicer izrazito dvojezične prestolnice Ljubljane in nemškega Kočevja, ki je bilo središče nemškega jezikovnega otoka v deželi.¹⁶¹ Zeillerjev opis je zanimiv zlasti zaradi navajanja furlanščine v Ljubljani. Za furlanski jezik je pri opisu Gorice zapisal: »... ein

¹⁵¹ Verjetno je najznamenitejši primer slovenski pozdrav koroškega vojvode Bernarda iz leta 1227 (Dular, Slovenska plemiška etiketa, str. 270–271).

¹⁵² O dojemanju jezika spregovori tudi Valvasor: »*Allein die Alten haben bey Unterscheidung der Völcker / nicht bloß allein / auf den Unterscheid der Sprache / gesehen; sondern zufförderst / und fürnemlich / auf das Vaterland / oder Heimat / und auf die Lands-Gegend.*« (Valvasor, *Die Ehre*, V, str. 191). Glej tudi: Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 219.

¹⁵³ Golec, *Etnično-jezikovna struktura*, str. 403.

¹⁵⁴ Prosti prevod izvirnika: »*Die weil er aber ain außlander unnd khain Khrainer ist, noch die windisch sprach nit khann, das auch von alten herkommen unnd der geprauch ist. Wie obenn steet, ain lanndtman zu ainem verweser fürzunemen.*« (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 1. reg., šk. 301 (fasc. 207), *Gramina kranjskih deželni* stanov 1527–28, fol. 304). Na to stanovsko pritožbo je prvi opozoril že Sergij Vilfan.

¹⁵⁵ Glej: Ahačič, *Zgodovina misli: katoliška doba*, str. 30–32.

¹⁵⁶ Žvanut, *Korespondenca dveh kranjskih*, str. 477–505.

¹⁵⁷ Hren je o slovenščini v svojem poročilu v Rim leta 1608 med drugim zapisal: »... *varii orationum, precationum et contionum libelli in linguam nostram slavicam sunt a me translati* ...« (Turk, Tomaž Hren, *Slovenska biografija*. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sib238909/#slovenski-biografski-leksikon> (10. 10. 2016)).

¹⁵⁸ Valvasor slovenščino večkrat imenuje »naš kranjski jezik«, npr.: »... *in unserer Crainerischen Sprache* ...« (Valvasor, *Die Ehre*, II, str. 237), »... *in unser Crainerischen Sprach* ...« (Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 54) in »... *lingua nostra Carniolica* ...« (Stone, *Slovenski jezik*, str. 232, 236). Glej tudi: Orožen, Janez Vajkard, str. 3–12.

¹⁵⁹ Grdina, *Vladarji, lakaji, bohemi*, str. 21.

¹⁶⁰ Prosti prevod izvirnika: »*Nach den Römern hatten das Land Crain die Bayrische König / und Fürsten / überkommen / die es / wie zwar Aventinus, und Megiserus wollen / ihren Helffern wider die Römer / den Winden / zu bewohnen / übergeben; doch / daß sie ihnen / den Bayern / solten geborsam seyn / die auch Margrafen dahin gesetzt / so sich von Crainburg geschrieben haben. Und zwar / so seynd noch die meiste Inwohner Windischen Herkommens / es seyen gleich ihre Voreltern von den Bayern dahin gesetzt worden / oder haben das Land selbst eingenommen. Ihre Sprach ist ein wenig anders / als der Winden im Land Steyer. Es wohnen gleichwol auch Teutsche / sonderlich in den Stätten / Item / Italianer / daselbst; und ist der Adel meistentheils Teutschen Geblüts: Daher / neben der Windischen / als der gemeinsten Sprach / man auch Teutsch / und theils Orten / sonderlich zu Laybach / als in der Hauptstatt / Italianisch / oder vielmehr Friaulisch redet. Und werden die Reichssachen in Teutscher Sprach geführt / auch die Fürstliche Befehl / und dergleichen / von Obrigkeit wegen / in solcher angeschlagen / und verrichtet.*« (Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 112).

¹⁶¹ Golec, *Etnično-jezikovna struktura*, str. 402.

uble Romanische / so sich fast mehr zur Frantzösischen / als Italianischen / lenket; so die Italianer selbst nicht recht verstehen können.«¹⁶² Za slovenščino pa pri istem opisu uporabi še eno ime, »Slavonisch- oder Windische Sprach«.¹⁶³ Na omembo jezikovnih razmer naletimo še pri opisu deželne prestolnice Ljubljane, kjer Zeiller med drugim zapiše: »Dandanes se to mesto po slovensko (*Windisch*) imenuje 'Lublana', Italijani (*Welschen*) pa [...]«¹⁶⁴ [jo imenujejo] 'Lubbiana' ali 'Lubiana'. Kajti tu se govorijo trije jeziki, in sicer nemščina, italijanščina (*Welsch*) in slovenščina, drugod po deželi pa večinoma vse govori slovensko.«¹⁶⁵

In doda: »In kranjski stanovi imajo tod svojo deželno hišo in poverjenike, tam potekajo tudi deželni zbori, in vse se opravlja v nemškem jeziku. V istem [jeziku] so nabiti in razglašeni deželnoknežji ukazi, prav tako poteka [v njem] 'deželna pravda' (*Land-Rechten*). Tu je tudi prejemniški in poseben vicedomski urad.«¹⁶⁶

Če se Zeillerjeve navedbe nanašajo na jezik zapisovanja, so brez dvoma pravilne, prav tako tudi ni dvoma o tem, da so bile vse deželnoknežje odredbe pisane v nemškem jeziku. Kot kažejo drugi viri, so nekatere cesarske ukaze, ki so bili namenjeni v podeželska mesta, prevedli, vendar zaenkrat še ne vemo, ali je šlo pri tem le za redke primere ali ustaljeno prakso.¹⁶⁷ Sicer pa stroka ugotavlja, da je bila slovenščina med plemstvom za vsakdanjo rabo in, kot ugotavlja Maja Žvanut, »jezik srca«,¹⁶⁸ nemščina pa za zadeve države. Sklep potrjujejo germanizmi v tedanji slovenščini, saj so številne besede za oblastne zadeve in plemiško etiketo prevzete iz nemščine, npr.: *gnada*, *fršt*, *grof*, *frajer*, *frajerca*, *žlahthen*.¹⁶⁹ Kar zadeva Zeillerjeve navedbe o nemščini na deželnih zboreh, te ponovno držijo glede jezika zapisovanja, medtem ko nam viri glede govorenega jezika na zasedanjih še niso znani. Pretirane pa se zdijo Zeillerjeve navedbe glede

jezika na sodiščih;¹⁷⁰ težko si je namreč predstavljati, da pogovorni jezik sodnih razprav ne bi bila slovenščina.

Pri Zeillerjevem opisu opazimo, da ga je kot Nemca zanimala predvsem raba nemščine in da je bil navdušen nad njeno obširno rabo na Kranjskem, češar mu nikakor ne moremo zameriti, saj tudi nas kot Slovence zanima in navdušuje predvsem raba slovenščine. S Zeillerjem se znajdemo v obratni situaciji. Nemški pisec 17. stoletja je bil navdušen nad tem, da pretežno slovensko govoreča dežela piše (v svetnih zadevah) skoraj izključno nemško. Naš položaj je ravno obraten, soočene s skoraj izključno nemškim gradivom nas navdušujejo viri, ki kažejo na to, da je bil govorni jezik pretežno slovenščina.

V nadaljevanju bomo Zeillerjeva poročila o jezikovni rabi primerjali z na Slovenskem veliko boljše znanimi Valvasorjevimi. Kranjski polihistor je glede zgodovine poselitve in etničnih skupin v svoji domovini zapisal: »Kar zadeva narodnost prebivalcev, se ta od začetka osmega stoletja pod Karlom Velikim ni bistveno spremenila, namreč, da sta navadno ljudstvo, ki je še slovansko, in najodličnejše plemstvo, ki izvira večidel iz nemških Frankov, zrasla v eno telo. Izvzemši, da prihajajo med plemstvo nekatere družine iz različnih pokrajin in se tudi med preprosto ljudstvo naseljujejo ljudje raznih narodnosti.«¹⁷¹

Z označevalcem *Nation* so v *Slavi* označeni različni označenci. Ocenjujemo, da bi pojmu, ki ga *Nation* označuje v danem primeru, danes rekli etnična skupina. Kar zadeva jezikovno rabo v Ljubljani, so Valvasorjeve navedbe podobne Zeillerjevimi, le da Valvasor »kranjsčino« navaja kot prvo.¹⁷²

¹⁶² Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 119.

¹⁶³ Prav tam, pag. 119.

¹⁶⁴ Pri prevodu smo izpustili krajši del: »von einem Julio, aber unrecht / wie besagter Lazius erinnert«, ker se ne nanaša na jezikovne razmere, temveč je del razprave o izvoru imena, ki je v uvodu Zeillerjeve predstavitve kranjske prestolnice.

¹⁶⁵ Prosti prevod izvirnika: »Heutigs Tags wird diese Statt auff Windisch Lublana und von den Welschen / von einem Julio, aber unrecht / wie besagter Lazius erinnert / Lubbiana, oder Lubiana, genant. Dann man allda 3. Sprachen / nemlich Teutsch / Welsch / und Windisch; und auff dem Lande herum meistentheils alles Windisch redet.« (Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 122).

¹⁶⁶ Prosti prevod izvirnika: »Und haben die Hochlöbliche Stände in Crain allhie ihr Landhauß / und Verordnete / daselbst auch die Landtäge gehalten / und alles in Teutscher Sprach verrichtet / auch in selbiger die Landsfürstliche Befehl angeschlagen / und verkündiget / Item / die Land-Rechten gehalten werden. Ist auch da das Einnehmer- und absonderlich Vitzdom-Ampt.« (Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 122).

¹⁶⁷ Tak primer je razglas cesarja Ferdinanda III. iz leta 1638. Glej: Koblar, Ukaz cesarja Ferdinanda, str. 116–117.

¹⁶⁸ Žvanut, *Od viteza*, str. 34.

¹⁶⁹ Dular, Slovenska plemiška etiketa, str. 270.

¹⁷⁰ Zeiller tudi za Goriško poroča, da vse sodbe potekajo v nemškem jeziku, čeprav je mesto na jezikovnem stiku med slovenščino in furlanščino, zato nemščino razumejo le redki ljudje razen plemstva: »Vor Gericht aber wird zu Görtz Teutsch gehandelt / auch die Landsfürstliche Oesterreichische Befehl in selbiger Sprach angeschlagen; wiewol / ausser deß Adels / und vornehmer Leute / wenig allda seynd / die solche recht verstehen.« (Merian, *Topographia provinciarum Austriacarum*, pag. 119).

¹⁷¹ Navajamo v prevodu Branka Reisp (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 220). Izvirnik: »Soviel nun die Nation der Einwohner betrifft; ist / mit derselben / seit dem Anfange deß achten Jahr=Hunderts / unterm Carolo Magno, keine sonderliche Veränderung vorgegangen: Angemerckt / das gemeine Volck / noch aus Slavoniern / der fürnehmste Adel aber mehrern Theils aus Teutschen Francken herkommend / in einen Körper zusammen gewachsen: Ausgenommen / daß dem Adel oft etliche besondere Familien / aus verschiedenen Provintzien nach und nach zuwachsen; und eben sowol / unter dem gemeinen Volck / allerley Leute / aus allerley Nationen / oftmals wohnhaft werden.« Napis na margini: »Der heutigen Einwohner National Vielfältigkeit.« (Valvasor, *Die Ehre*, V, str. 227–228).

¹⁷² Valvasor zapiše: »Die gewöhnliche Sprach ist / zu Laybach insgemein Crainerische und Teutsche, auch bey dem Adel und Kaufleuten die Italiänische / und wird sonst Alles / nur in Teutscher Sprache geschrieben.« (Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 708). O tem tudi: Golec, Regionalne razlike, str. 25. Poleg tega omenja, da v Ljubljani živi tudi veliko tujcev ter poleg slovensko in nemško govorečih naštev še pripadnike šestnajstih ljudstev – od Francozov do Dancev (Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 705–706).

Naj se sedaj še enkrat vrnemo k primeru z začetka petdesetih let 17. stoletja, ko zaradi slovenščine v Rimu niso vedeli, kam naj nastanijo kranjske romarje, ali k drugim Slovanom ali k Nemcem. V danem primeru je odločila politična pripadnost dežele Svetemu Rimskemu cesarstvu.¹⁷³

Sklepamo pa lahko, da je nemščina v zgodnjem novem veku postopno napredovala na račun slovenščine, pri čemer je v tem času šlo za naravni proces. Študijo o jezikovni rabi kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja je prispeval Marko Štuhec,¹⁷⁴ ki na primeru jezikovne rabe v stanovskem gledališču v Ljubljani leta 1725 ugotavlja, da slovenščina na kraju, kjer se je zbirala družbena elita dežele, sicer ni bila v položaju manjvrednega sociolekta, vendar pa je bil običajni pogovorni jezik občinstva v stanovskem gledališču nemščina.¹⁷⁵ Kot ugotavlja Štuhec, je bila za plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja slovenščina jezik za prenašanje vsakdanjih, trivialnih sporočil in izražanje regresivnih psiholoških stanj.¹⁷⁶

Če ob koncu poglavja o jeziku stanovsko pisanje iz leta 1527, ko se stanovi pritožujejo, češ da deželni upravitelj ne zna slovensko, primerjamo s Štuhečevimi ugotovitvami za leto 1725, lahko sklepamo, da slovenščina sicer še ni zdrsnila na raven manjvrednega sociolekta, se je pa njena vloga v višjih slojih – med člani deželnih stanov – nekoliko zmanjšala.¹⁷⁷ Poleg tega se je med plemstvom v 18. stoletju, kot ugotavlja

Štuhec, v skladu s splošnimi evropskimi tokovi tega časa uveljavila tudi francoščina.¹⁷⁸

Sklep

Kranjski deželni stanovi – iz štirih kurij sestavljena korporacija politične srenje dežele – so svojo politično identiteto v zgodnjem novem veku gradili predvsem na sedmih ključnih prvinah, in sicer: 1) pripadnosti deželi kot geopolitični tvorbi, 2) deželnih privilegijih, zbranih v deželnih ročinah, 3) zvestobi in vdanosti habsburški dinastiji, 4) zavesti o svoji obrambni vlogi krščanstva proti osmanskemu prodoru, 5) pripadnosti Svetemu Rimskemu cesarstvu (nemške narodnosti), 6) veroizpovedi in 7) slovenščini kot deželnem jeziku.

Našteti sedem gradnikov (politične) identitete je seveda najbolj zaznamovalo plemstvo, ki je številčno in politično predstavljalo jedro deželnih stanov, so se pa v določeni meri odrazili tudi pri članih preostalih dveh kurij, prelatih in meščanih. Zgodnji novi vek je stanovom in njihovim identitetam prinesel številne spremembe, kot je sprva narasla, nato pa močno upadla tudi njihova politična moč v odnosu do deželnega kneza.

Naj za konec poudarimo, da poleg naštetih ugotovitev razprava odpira številna vprašanja. Tako se velja v prihodnosti posvetiti identitetam posameznih kurij in njihovem signaliziranju.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko.

SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 123, fasc. 145, fasc. 191.

SI AS 1073, Zbirka rokopisov, št. 272 (I-43r), I/6r, I/7r.

SI AS 1063, Zbirka listin, št. 2528 (1660, september 13., Ljubljana).

SI AS 1097, Zbirka normalij, Cesarski patenti 1560–1619, Cesarski patenti 1620–1700.

ÖStA – Österreichisches Staatsarchiv, Wien

HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv

Hofarchive, Privat- und Familienfonde (12. Jh.–1922), Hofzeremonielldepartement (1652–1918), Ältere Zeremonialakten, Ktn. 34 (1728).

Hofarchive, Privat- und Familienfonde (12. Jh.–1922), Obersthofmeisteramt (13. Jh.–1921), Hofzeremonielldepartement (1562–

Glej tudi: Golec, Regionalne razlike, str. 25. Na drugem mestu v V. knjigi *Slave* (verjetno Francisci) ponovno omeni, da v Ljubljani živi dvajset družin, ki so različne »nacionalnosti« (Valvasor, *Die Ehre*, V, str. 228).

¹⁷³ Iz Rima so o tej zadevi 23. maja 1654 na Kranjsko pisali: »Si praeterea attenderetur ufus Illyrici idiomatis, sine dubio essent Illyrici ipfi Styri, Carinthe, Carnioli, Bohemi, Poloni, Lithuani, Lufatii, Pomerani, Ruteni, Mofchovitae, Bulgari, Macedones, Iftri, Fori-Julienfes & aliae plurimae gentes, quae per Europam, & Afiam, ad incognita usque loca, utuntur lingua Illyricâ.« (Valvasor, *Die Ehre*, IV, str. 600).

¹⁷⁴ Glej: Štuhec, Iz Lesc; Štuhec, *Besede, ravnanja in stvari*, str. 255–278.

¹⁷⁵ Štuhec, Iz Lesc, str. 340.

¹⁷⁶ Prav tam, str. 327, 344.

¹⁷⁷ Slovenščina je v dobi razsvetljenega absolutizma v 18. stoletju postopno postajala vse bolj socialno zaznamovana kot jezik nižjih slojev (Ahačič, *Zgodovina misli: katoliška doba*, str. 36), vendar je zavest o posebnem jezikovnem, kulturnem in etničnem poreklu Kranjske med stanovi kljub temu ostala živa. To dokazuje spomenica kranjskih deželnih stanov iz leta 1790, ki jo je na predlog grofa Janeza Gaisrucka pripravil Anton Tomaž Linhart. V spomenici je o Kranjski med drugim zapisal, da se ta dežela zaradi posebnega jezika in ljudstva, ki je posebnega izvora, ter lastnih šeg in običajev razlikuje od sosednjih dežel (ARS, SI AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, 2. reg., šk. 43 (fasc. 54), št. 62, Sitzungsprotocollen vom Jahre 1791; ARS, SI AS 730, Gospostvo Dol, fasc. 191, R XXI/18). O spomenici so pisali: Marolt, *Kranjski deželni*; Zwitter, Linhartova doba, str. 330–331; Žontar, Zaton deželnih stanov, str. 179. Jože Žontar ugotavlja, da je bila spomenica iz leta 1790 uradni dokument in ne Linhartovo osebno mnenje. Stanovi pa so bili z Linhartovim delom zadovoljni in so spomenico posredovali cesarju Leopoldu II. (Žontar, Zaton deželnih stanov, str. 179).

¹⁷⁸ Prav tam, str. 331.

- 1918), Zeremonialprotokolle (1652–1918), ZA Prot 14 (1728–1731).
FHKA – Finanz- und Hofkammerarchiv
Alte Hofkammer, Hoffinanz Innerösterreich, Innerösterreichische, Miscellen Innerösterreichische Miscellen, Fasz. 169, Landtage in Inner Oesterreich 1600, I: O: Landtagsacta von 1613 bis 1696.
- LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI
- Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. *Linguistica et philologica* 28. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- Ahačič, Kozma: *Zgodovina misli o jeziku na Slovenskem: protestantizem*. *Linguistica et philologica* 18. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.
- Bratuž, Lojzka: Rokopisi v slovenskem jeziku na Goriškem od 16. do 19. stoletja. *Iz goriške preteklosti: besedila in liki* (ur. Lojzka Bratuž). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2001, str. 13–27.
- Bratuž, Lojzka: Slovenščina v goriških plemiških rodbinah. *Koledar za leto 2001* (ur. Jože Markuža). Gorica: Goriška Mohorjeva družba, 2000, str. 70–74.
- Die Kaiser: 1200 Jahre europäische Geschichte* (ur. Gerhard Hartmann, Karl Schnith). Wiesbaden: Marix, cop. 2006.
- Dimitz, August: *Geschichte Krains von der ältesten Zeit bis auf das Jahr 1813: Mit besonderer Rücksicht auf Kulturentwicklung*. Theil III. Vom Regierungsantritte Erzherzog Karls in Innerösterreich bis auf Leopold I. (1564–1657). Laibach: Ignaz von Kleinmayr & Fedor Bamberg, 1875.
- Dular, Anja: Iz zgodovine tiskarskih privilegijev: ob privilegiju cesarja Leopolda za Valvasorjevo delo *Theatrum mortis humanae*. *Zgodovinski časopis*, 52, 1998, str. 21–36.
- Dular, Janez: Slovenska plemiška etiketa. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi: mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1987*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, 1989, str. 267–273.
- Elze, Theodor: *Die Universität Tübingen und die Studenten aus Krain: Festschrift zur vierten Säcularfeier der Eberhard-Karls-Universität*. Tübingen: F. Fues, 1877.
- Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*. Ljubljana: [B. Golec], doktorsko delo, 1999.
- Golec, Boris: Etnično-jezikovna struktura slovenskih celinskih mest do prehoda v novi vek: Poskus kvalitativnega ovrednotenja. *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC SAZU, 2005, str. 401–410.
- Golec, Boris: Meščanska naselja Vipavske in njihove posebnosti do konca fevdalne dobe. *Kronika – Iz zgodovine Goriške*, 55, 2007, str. 201–230.
- Golec, Boris: Nastanek in razvoj slovenskih pokrajinskih imen z ozirom na identitete prebivalcev. *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2014, str. 327–348.
- Golec, Boris: Regionalne razlike v jezikovni podobi prebivalstva slovenskih celinskih mest med 16. in 18. stoletjem. *Zgodovinski časopis*, 57, 2003, str. 23–38.
- Golec, Boris: Valvasorjev izvor, družina in mladost – stare neznanke v novi luči (2. del). *Kronika*, 63, 2013, str. 217–272.
- Golec, Boris: Was bedeutet »slowenisch« und »deutsch« in den krainischen und untersteirischen Städten der Frühen Neuzeit? *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema* (ur. Harald Heppner). München: R. Oldenbourg Verlag, 2002, str. 37–64.
- Grdina, Igor: *Vladarji, lakaji, bohemi*. *Studia humanitatis Apes*; 13. Ljubljana: Studia humanitatis, 2001.
- Gruden, Josip: *Zgodovina slovenskega naroda*. Celje: Mohorjeva družba, 1992.
- Höld, Günther: *Habsburg und Österreich 1273–1493. Gestalten und Gestalt des österreichischen Spätmittelalters*. Wien, Köln, Graz: Böhlau Verlag, 1988.
- Holenstein, André: *Die Huldigung der Untertanen: Rechtskultur und Herrschaftsordnung (800–1800)*. Stuttgart, New York: Gustav Fischer Verlag, 1991.
- Hösler, Joachim: »... in der Wiege der Slowenizität«. Zu den Anfängen der nationalen Differenzierung in Krain vom Ende des 18. Bis Mitte des 19. Jahrhunderts. *Slowenen und Deutsche im gemeinsamen Raum. Neue Forschungen zu einem komplexen Thema* (ur. Harald Heppner). München: R. Oldenbourg Verlag, 2002, str. 72–95.
- Jerše, Sašo: *Im Schutz und Schirm des Reiches: Spielräume der Reichspolitik der innerösterreichischen Landstände im 16. Jahrhundert*. Wien; Köln; Weimar: Böhlau, 2016.
- Jerše, Sašo: *Odnosi med Svetim rimskim cesarstvom in deželami Notranje Avstrije v letih od 1564 do 1590: Poslanstvo dežel Notranje Avstrije pri državnem zboru v Regensburgu leta 1576: Študija o diplomatski in zunanje-politični dejavnosti dežele v šestnajstem stoletju*. Ljubljana: [S. Jerše], doktorska disertacija, 2004.
- Jerše, Sašo: Vera, upanje, oblast – O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. *Vera in hotenja: Študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 67–103.

- Jordan, Stefan: *Theorien und Methoden der Geschichtswissenschaft*. 3., aktualisierte Auflage. Paderborn: Ferdinand Schöningh, 2009.
- Juričić Čargo, Daniela: O odnosih Kranjske dežele in habsburške Istre v kranjskih virih 16. stoletja. *Annales*, 8, 1998, str. 167–178.
- Južnič, Stane: *Identiteta. Knjižna zbirka teorija in praksa*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 1993.
- Kampmann, Christoph: *Europa und das Reich im Dreißigjährigen Krieg: Geschichte eines europäischen Konflikts*. Stuttgart: W. Kohlhammer Verlag, 2008.
- Koblar, Anton: Ukaz cesarja Ferdinanda iz leta 1638. v slovenskem jeziku. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko*, XVIII, 1908, št. 3, str. 116–117.
- Kočevar, Vanja: Dedna poklonitev vojvodine Kranjske nadvojvodu Ferdinandu leta 1597. *Kronika*, 63, 2015, str. 201–232.
- Kočevar, Vanja: Ferdinand II. na čelu protireformacije: Plemstvo in konfesionalno-politične razmere na Kranjskem v prvi tretjini 17. stoletja. *Stati inu ostati*, št. 21/22, 2015, str. 180–232, 369–370.
- Kočevar, Vanja: Patent nadvojvode Ferdinanda o dokončnem izgonu predikantov in odpravi protestantskega bogoslužja v notranjeavstrijskih deželah iz leta 1599. *Arhivi* 37, 2014, str. 31–64.
- Kočevar, Vanja: Pritožba kranjskih deželnih stanov zoper ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz leta 1607, 1. del, *Arhivi*, 38, 2015, št. 1, str. 9–34; 2. del, *Arhivi*, 38, 2015, str. 233–267.
- Kočevar, Vanja: Vojvodina Kranjska v času Ferdinanda II. (1595–1637): Politična zgodovina osrednje slovenske dežele. Ljubljana: [V. Kočevar], doktorsko delo, 2017.
- Komić Marn, Renata: Kratka zgodovina rodbine Eggenberg s posebnim ozirom na slovenski prostor. *Kronika*, 63, 2015, str. 5–26.
- Kos, Dušan: *Zgodovina morale*. 1, Ljubezen in zakonska zveza na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo. *Thesaurus memoriae. Dissertationes* 10. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2015.
- Kos, Dušan: *Zgodovina morale*. 2, Ljubezenske strasti, prevare in nasilje ter njihovo obravnavanje na Slovenskem med srednjim vekom in meščansko dobo. *Thesaurus memoriae. Dissertationes* 12. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2016.
- Kotar, Jernej: *Deželnoknežja oblast in uprava na Kranjskem v času Friderika III. Habsburškega*. Ljubljana: [J. Kotar], doktorska disertacija, 2016.
- Kotar, Jernej: Listina cesarja Friderika III. o izboljšanju kranjskega deželnega grba iz leta 1463. *Zgodovinski časopis*, 70, 2016, str. 68–96.
- Kruhek, Milan: *Krajiške utvrde i obrana hrvatskog kraljestva tijekom 16. stoljeća*. Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1995.
- Lackner, Christian: Das Haus Österreich und seine Länder im Spätmittelalter: Dynastische Integration und regionale Identitäten. *Fragen der politischen Integration im mittelalterlichen Europa* (2005), str. 273–301.
- Levec, Vladimir: Die krainischen Landhandfesten: Ein Beitrag zur österreichischen Rechtsgeschichte. *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, Band 19, 1898, str. 245–301.
- Loserth, Johann: *Akten und Korrespondenzen zur Geschichte der Gegenreformation in Innerösterreich unter Ferdinand II.* Teil 1.: Die Zeiten der Regentschaft und die Auflösung des Protestantischen Schul und Kirchen Ministeriums in Innerösterreich 1590–1600, Teil 2.: Von der Auflösung des Protestantischen Schul und Kirchenministeriums bis zum Tode Ferdinands II. 1600–1637. *Fontes rerum austriacarum. Österreichische Geschichts-Quellen. Diplomataria et Acta*; Band 60. Wien: In Kommission bei Alfred Hölder, 1906, 1907.
- Lukanc, Maja in Rolanda Fugger Germadnik: *Ana Celyska: [celyska grofica na poljskem prestolu] = Anna Cylejska: [cylejska hrabianka na polskim tronie]*. Starožitnosti: vodniki Pokrajinskega muzeja Celje = Starożytności: przewodniki Muzeum Regionalnego w Celju; 8. Celje: Pokrajinski muzej, 2016.
- Makuc, Neva: *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriski*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2011.
- Marolt, Janez: *Kranjski deželni stanovi in njihova spomenica o stanovskih svoboščinah, pritožbah in željah leta 1790 Leopoldu II.* Ljubljana: [J. Marolt], diplomsko delo, 1977.
- Merian, Matthaeus, der Ältere, 1593–1650: *Topographia provinciarum Austriacarum: Austriae, Styriae, Carinthiae, Carniolae, Tyrolis etc.; das ist Beschreibung und Abbildung der fürnembsten Stätt und Plätze in den österreichischen Landen Under und Oberösterreich, Steyer, Kärndten, Crain und Tyrol*. Reprint [d. Ausg.] Frankfurt am Main, 1649. Wien: Archiv-Verlag, 2005.
- Nared, Andrej: Arhiv kranjskih deželnih stanov. *Arhivi*, XXIV, 2001, št. 2, str. 1–18.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi: Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. *Thesaurus memoriae dissertationes* 7. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Arhiv Republike Slovenije, 2009.
- Nared, Andrej: *Kranjska in njeni deželni stanovi. Kranjski deželni privilegiji = Carniolan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736*: [razstava Arhiva Republike Slovenije: Narodna galerija, Galerija Narodni dom, 3. april–4. maj 2008, Peterokotni stolp Ljubljanskega gradu, 3.–29. april 2008]. (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 10–33.
- Nared, Andrej: *Kranjski deželni privilegiji (ročini) 1338–1736. Kranjski deželni privilegiji = Carnio-*

- lan provincial privileges = Krainische Landesprivilegien: 1338–1736* (ur. Andrej Nared in Jure Volčjak). Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2008, str. 35–68.
- Nared, Andrej: Pod knezom in stanovi: uprava dežele Kranjske od poznega srednjega veka do srede 17. stoletja. *Studia Valvasoriana. Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 501–535.
- Nared, Andrej: Privilegijsko pravo grofije v Marki in Metliki. *Kronika*, 58, 2010, str. 515–530.
- Nared, Andrej: Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov. *Arhivi* 28, 2005, št. 2, str. 313–334.
- Orožen, Martina: Janez Vajkard Valvasor o slovenskem jeziku. *Jezik in slovstvo*, 39, 1993, 93/94, št. 1, str. 3–12.
- Pferschy, Gerhard: Gemeinschaftssinn und Landesbewußtsein in der innerösterreichischen Ländergruppe. *Was heißt Österreich? Inhalt und Umfang des Österreichbegriffs vom 10. Jahrhundert bis heute* (ur. Rihard G. Plaschka, Gerald Stourzh in Jan Paul Niederkorn). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1995, str. 51–64.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi: Po sledih mogočnega tura*. Thesaurus memoriae Dissertationes 4. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Preinfalk, Miha: Novoveško plemstvo na Slovenskem: med zakoni gospodarstva in zahtevami družbe. *Vizija raziskav slovenske gospodarske in družbene zgodovine* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2014, str. 139–148.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem*. 16. stoletje. 1. del. Od Barbov do Zetscherjev. Blagoslovljeni in prekleti. Peta knjiga. Ljubljana: Viharnik, 2016.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem*. 17. stoletje. 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev. Blagoslovljeni in prekleti. Četrta knjiga. Ljubljana: Viharnik, 2014.
- Preinfalk, Miha: Rodbina Habsburžanov: Zgodovina vladarske hiše skozi prizmo cesarske titulacije Franca Jožefa I. *Franc Jožef* (ur. Gregor Antolčič). Ljubljana: Cankarjeva založba, 2016, str. 9–26.
- Rajšp, Vinko: Protireformacija na Kranjskem na primeru župnije Škocjan pri Turjaku. *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628* (ur. France M. Dolinar). Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 203–210.
- Rajšp, Vinko: Razširjenost protestantizma med socialnimi plastmi na Kranjskem. *Zgodovinski časopis*, 41, 1987, št. 2, str. 265–276.
- Reingrabner, Gustav: Faktoren der Konfessionsbildung in den innerösterreichischen Ländern im 16. und 17. Jahrhundert. *Katholische Reform und Gegenreformation in Innerösterreich 1564–1628 = Katoliška prenova in protireformacija v notranjeavstrijskih deželah 1564–1628 = Riforma cattolica e controriforma nell'Austria interna 1564–1628* (ur. France M. Dolinar). Klagenfurt; Ljubljana; Wien: Hermagoras = Mohorjeva; Graz; Wien; Köln: Styria, 1994, str. 233–249.
- Reisp, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1983.
- Roksandić, Drago: *Triplex Confinium ili o granicama i regijama hrvatske povijesti 1500–1800*. Zagreb: Barbat, 2003.
- Rotar, Janez: Najstarejši domači zapis imena dežele Kranjske. *Zgodovinski časopis*, 45, 1991, str. 357–361.
- Simoniti, Vasko: Barok v zenitu. *Vilfanov zbornik: Pravo, zgodovina, narod = Recht, Geschichte, Nation* (ur. Vincenc Rajšp in Ernst Bruckmüller). Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 331–339.
- Simoniti, Vasko: Prispevek k poznavanju turških vpadov od leta 1570 do 1575. *Zgodovinski časopis*, 31, 1977, str. 3–21.
- Simoniti, Vasko: Prispevek k poznavanju turških vpadov od leta 1576 do začetka gradnje Karlovca leta 1579. *Zgodovinski časopis*, 34, 1980, str. 87–100.
- Simoniti, Vasko: *Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Societas Jesu Collegium Labacense: Historia annua Collegii Societatis Jesu Labacensis = Letopis Ljubljanskega kolegija Družbe Jezusove (1596–1691)*. Prevod: Marija Kiauta (ur. France Baraga). Ljubljana: Družina, 2003.
- Stone, Gerald: Slovenski jezik v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske. *Valvasorjev zbornik* (ur. Andrej Vovko). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1989, str. 232–238.
- Strohmeyer, Arno: *Svoboda politike in moč vere: študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vojn (ok. 1550–ok. 1650)*. Ljubljana: Založba /^{*}cf., 2011.
- Štih, Peter: Dežela Grofija v Marki in Metliki. *Vilfanov zbornik: Pravo – zgodovina – narod = Recht, Geschichte, Nation* (ur. Vincenc Rajšp in Ernst Bruckmüller). Ljubljana: Založba ZRC (ZRC SAZU), 1999, str. 123–145.
- Štih, Peter: Od Karniole do Kranjske – Dolga in zapletena pot nastanka dežele. *Studia Valvasoriana: zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski*

- jezik (ur. Janez Weiss). Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 465–500.
- Štih, Peter: Srednjeveško plemstvo in slovensko zgodovinskeje. *Melikov zbornik: Slovenci v zgodovini in njihovi srednjeevropski sosedje* (ur. Vincenc Rajšp et al.). Ljubljana: Založba ZRC, 2001, str. 61–72.
- Štuhec, Marko: *Besede, ravnanja in stvari. Plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 2009.
- Štuhec, Marko: Iz Lesc v Ljubljano po francosko. Prispevek k poznavanju jezikovne rabe kranjskega plemstva v prvi polovici 18. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 60, 2006, str. 327–344.
- Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, šurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
- Thaler, Peter: Erbländische Protestanten und die protestantische Großmacht Schweden im 17. Jahrhundert. Glaubwürdig bleiben: 500 Jahre protestantisches Abenteuer. Wissenschaftlicher Begleitband zur Kärntner Landesausstellung 2011 in Fresach. *Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie*, Band 101. Klagenfurt am Wörthersee: Verlag des Geschichtsvereins für Kärnten, 2011, str. 261–283.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Čast in slava vojvodine Kranjske*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013.
- Valvasor, Johann Weichard von: *Die Ehre dess Hertzogthums Crain [...]*. Laybach: zu finden bey Wolfgang Moritz Endter, Buchhändlern in Nürnberg, 1689.
- Vidmar, Luka: *Ljubljana kot novi Rim. Akademija operozov in baročna Ljubljana*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2013.
- Vilfan, Sergij: Deželni ročin kot vir naše ustavne zgodovine. *Glasnik muzejskega društva za Slovenijo*, XXV–XXVI, 1944–1945, str. 65–84.
- Vilfan, Sergij: Kranjski deželni stanovi proti znanilcem absolutizma po smrti cesarja Maksimilijana. *Zbornik znanstvenih razprav*, LIV, 1994, str. 233–255.
- Vilfan, Sergij: Pojmovanje oblasti v izjavah kranjskih deželnih stanov v dobi reformacije. *Zbornik znanstvenih razprav*, XLIII, 1983, str. 169–176.
- Vilfan, Sergij: Pravna ureditev Kranjske po Valvasorjevi Slavi. *Valvasorjev zbornik ob 300-letnici izida Slave vojvodine Kranjske – Referati s simpozija v Ljubljani 1989* (ur. Andrej Vovko). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1990, str. 32–48.
- Vilfan, Sergij: *Pravna zgodovina Slovencev. Od naseelitve do zloma stare Jugoslavije*. Ljubljana: Slovenska matica, 1961.
- Vilfan, Sergij: Pravni značaj deželnih stanov v deželah s slovenskim prebivalstvom (Notranji Avstriji). *Zbornik znanstvenih razprav*, XLVIII, 1989, str. 207–219.
- Vilfan, Sergij: *Rechtsgeschichte der Slowenen bis zum Jahre 1941*. Graz: Laykam, 1968.
- Vilfan, Sergij: Struktura stanov, deželne finance in reformacija. *Zgodovinski časopis*, 49, 1995, str. 175–181.
- Vilfan, Sergij: Začetki moderne države. *Dokumenti slovenstva* (ur. Jože Žontar). Ljubljana: Cankarjeva založba, 1994, str. 119–123.
- Vilfan, Sergij: Zgodovinska pravotvornost in Slovenci. *Pravna obzorja* 5. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1996.
- Vilfan, Sergij: Zlata bula Kranjcev. *Zbornik znanstvenih razprav*, LIII, 1993, str. 219–229.
- Voje, Ignacij: Odnos fevdalnih rodbin na Kranjskem do reformacije. *Zgodovinski časopis*, 49, 1995, str. 67–75.
- Voje, Ignacij: *Slovenci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
- Voje, Ignacij: *Slovenica Balcanica. Zgodovinske študije*. Razprave in eseji 50. Ljubljana: Slovenska matica, 2005.
- Weiss, Janez: *Semič in Semenič: plemiški rodbini Metliškega: 14.–18. stoletje*. Semič: Občina, 2016.
- Winkelbauer, Thomas: Ständefreiheit und Fürstenmacht: Länder und Untertanen des Hauses Habsburg im konfessionellen Zeitalter: Teil 2. *Österreichische Geschichte. 1522–1699* (ur. Herwig Wolfram). Wien: Ueberreuter, 2003.
- Zwitter, Fran: Linhartova doba, misel in delo. *Poskus zgodovine Kranjske in ostalih dežel južnih Slovanov Avstrije (Anton Linhart)*. Ljubljana: Slovenska matica, 1981, str. 303–350.
- Žabota, Barbara: Ko mrtvi spregovorijo. Protestant-ska mrliška knjiga v luči novih raziskav. *Kronika*, 63, 2015, str. 187–200.
- Žnidaršič Golec, Lilijana: O verskem oziroma religioznem v Slavi: Pogledi Janeza Vajkarda Valvasorja in sledi Erazma Franciscija. *Studia Valvasoriana: Zbornik spremnih študij ob prvem integralnem prevodu Die Ehre Deß Hertzogthums Crain v slovenski jezik* (ur. Janez Weiss). Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2014, str. 401–421.
- Žontar, Josip: Nastanek, gospodarska in družbena problematika policijskih redov prve polovice 16. stoletja za dolnjeavstrijske dežele s posebnim ozirom na slovenske pokrajine. *Zgodovinski časopis*, X–XI, 1956–1957, str. 32–121.
- Žontar, Jože: Zaton deželnih stanov na Kranjskem. *Vojetov zbornik: Med srednjo Evropo in Sredozemljem* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, str. 171–187.
- Žvanut, Maja: »To je moia uola«: Po sledih nekega testamenta iz 17. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 52, 1998, str. 487–496.
- Žvanut, Maja: Korespondenca dveh kranjskih plemi-

čev iz sredine 16. stoletja. *Zgodovinski časopis*, 43, 1989, str. 477–506.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Vi-harnik: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.

Žvanut, Maja: *Plemiške zgodbe. Kranjsko plemstvo v šestnajstem in sedemnajstem stoletju*. Ljubljana: Vi-harnik, 2009.

SPLETNI VIRI

Das neue AEIOU Österreich-Lexikon. Zeiller, Martin (http://austria-forum.org/af/AEIOU/Zeiller%2C_Martin (2. 6. 2014)); Merian, *Topographia*, str. XVII.

Mal, Josip: Breckerfeld, Franc Anton, plemeniti (1740–1806). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi148545/#slovenski-biografski-leksikon> (20. 5. 2017). Izvirna objava v: Slovenski bijografski leksikon: 1. zv. Abraham – Erberg. Izidor Cankar et al. Ljubljana, Zadružna gospodarska banka, 1925.

Nared, Andrej: Kranjski deželni privilegiji, <http://www.arhiv.gov.si/fileadmin/arhiv.gov.si/pageuploads/publikacije/drugo/kdp.pdf> (23. 5. 2017).

Repertorium digitaler Quellen zur österreichischen Rechtsgeschichte in der Frühen Neuzeit [Heino Speer]. Brucker Religionspazifikation (1578). <http://repoestr.info/wp/zur-geschichte-des-protestantismus-oesterreich/protestantismus-quellen/brucker-religionspazifikation-1578/> (20. 5. 2017).

RepÖstRG, *Repertorium digitaler Quellen zur österreichischen Rechtsgeschichte in der Frühen Neuzeit [Heino Speer]*, Brucker Religionspazifikation von 1578 (Brucker Libell). <http://repoestr.info/wp/zur-geschichte-des-protestantismus-oesterreich/protestantismus-quellen/brucker-religionspazifikation-1578/> (22. 5. 2017).

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Fran. <http://www.fran.si/iskanje?View=1&Query=identiteta&Al=identiteta&FilteredDictionaryIds=130> (20. 5. 2017).

Turk, Josip: Hren, Tomaž (1560–1630). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi238909/#slovenski-biografski-leksikon> (10. 10. 2017). Izvirna objava v: Slovenski bijografski leksikon: 3. zv. Hintner – Kocen. Izidor Cankar et al. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928.

S U M M A R Y

Identity of the Carniolan Provincial Estates in the Early Modern Period

In the early Modern Period, the Provincial Estates constituted a diverse political community of the province that was composed of prelates, the nobility, and provincial princely cities. The contribution primarily focuses on the elements that constituted the identity of the Provincial Estates, which reflected in their political life. The theoretical framework on which the contribution drew was the study of identity conducted by Slovenian anthropologist Stane Južnič.

The research was carried out on the basis of the archival materials of the Carniolan Provincial Estates in both Slovenian and Austrian archives, and professional literature. The link between the sources and literature was provided by two topographies dating to the seventeenth century, namely: Merian's *Topographia provinciarum Austriacarum* (1649) and Valvasor's *Die Ehre dess Hertzogthums Crain (The Glory of the Duchy of Carniola)* (1689).

During the course of research, seven elements in particular stood out, on the basis of which the members of the Provincial Estates could construct their identity. The building blocks of the (political) identity of the Carniolan Provincial Estates were as follows: 1) The province. Even though the province was a central component in constructing the identity of the nobility, it was undoubtedly an important building block that determined the identity of other members of the Estates as well. Also, the Turkish threat further reinforced the sense of provincial affiliation in the general population of the provinces rather than only the members of the political class. On the other hand, it should be noted that Carniola also included parts – annexed seigniories – that harboured a certain amount of resentment towards the centre and stressed their partial affiliation with the province. 2) Provincial law. Provincial freedoms, too, had the greatest bearing on the nobility, as the privileges arising from the provincial *Handfesten* (lit. handbindings, predecessors of modern constitutions) were primarily granted to nobles. The contribution aims to demonstrate that these privileges not only served as a legal recognition in the political discussion with the provincial prince, but also as a source of identity. 3) The House of Austria. Loyalty to the Habsburg provincial prince was crucial for all Provincial Estates and based on the traditional link, with Carniola having been a Habsburg hereditary land since as early as 1335. On the other hand, loyalty to the provincial prince was an important building block

of the Provincial Estates' honour and reputation. 4) The bulwark of Christianity. The advance of the Ottoman Empire into the European continent posed an existential threat to the province and its population, and the awareness that their land was now turning into one of the bulwarks fending off the Turkish incursion left a profound mark on the Provincial Estates. Like any other Christian land between the Adriatic Sea and Transylvania, they considered themselves the antemurale of Christianity and the empire. 5) The Holy Roman Empire. Carniola was the south-easternmost part of the great Central European state body. The provincial nobility identified itself with the empire, however, with the difference in using the concept "*teutsche Nation*", which designated the affiliation with the empire, and the name "*Teutschland*", which was used, at least by Valvasor, in reference to foreign places – German provinces in the empire, excluding the Habsburg hereditary lands. 6) Religion. In the period under discussion, faith played a crucial role in the daily life and, during

the "confessional period", also had a decisive influence on politics. Confessionalization in the province was initially a two-way process, in which the majority of the noblemen joined a significant number of citizens in embracing the Reformation and establishing their own provincial Protestant church, much to the dismay of the prelates and the Catholic provincial prince. After the Counter-Reformation reached its triumph during the days of Ferdinand II, the Protestant noblemen converted to Catholicism or left the province. The void that the Protestant exiles left behind was filled with new Catholic nobility. The Catholic restoration, led by the Jesuits, brought about the creation of a new Catholic identity of the Provincial Estates and the entire province. 7) Slovenian or "Carniolan", as the Provincial Estates would also call their language, was a unique feature of the province. Even though secular texts were written almost exclusively in German, the Slovenian language was, at least until the eighteenth century, the sole language used in oral communication by all Provincial Estates in the province.